

Die uw jeugd vernieuwt
als die van een arend

De Reformatie

WEEKBLAD TOT ONTWIKKELING VAN HET GEREFORMEERDE LEVEN

STRIJD OM DE IDENTITEIT VAN DE KERK

In de korte reeks die wij onlangs (11 september tot 2 oktober 1993) hebben gewijd aan de artikelen 27 en 28 NGB moesten wij constateren, dat de gereformeerde kerken sinds de Vereniging van 1892 een bepaalde last met zich meegedragen hebben. De confessie werd in haar normativiteit voor de eendracht van geloof en kerk aanvaard. Tegelijk bestonden er grote onzekerheden over de praktische betekenis van deze normatieve tekst. Dominerende woordvoerders van afgescheiden en dolerende zijde (H. Bavinck en A. Kuyper) waren voor en na 1892 bezig met het ontwerpen van theologische constructies, die niet alleen bedoeld waren om het denken over de kerk dichter bij de eigentijdse problematiek van de kerk en van het christelijke leven te brengen. De ontwerpers wilden bovendien enige orde stichten in het verwarde geheel van de kerkelijke situatie. Een weerbarstige realiteit moest voor het verstand verhelderd en voor het geweten van de kerkleden versoepeld worden.

Geen wonder dat sindsdien het debat binnen de gereformeerde kerken niet tot rust kon komen. Op den duur werd veler denken beheerst door de bekende constructies van Kuyper: 'pluriformiteit van de kerk', 'mystiek lichaam van Christus' en de 'openbaring' daarvan in het instituut. Daarin liet zich Bavincks idee gemakkelijk invoegen: 'ware' en 'valse' kerk zijn twee begrippen, die de uitersten benoemen op een schaal van rechts naar links, maar in de realiteit zich nooit voluit presenteren; elke kerk is 'minder' of 'meer zuiver, resp. onzuiver'.

Deze inzichten veroorzaakten een voortdurende wrijving tussen de woorden en bedoelingen van artikel 27 tot 29 NGB én de gedachtenvorming binnen de confessionele gereformeerde kerken.

Wij zetten thans in een nieuwe reeks van vier artikelen onze oriëntatie-tocht voort. Vooral twee zaken zullen onze aandacht vragen: de zin van artikel 29 NGB en de betekenis van de bijdrage van K. Schilder in het debat.

HOOFDARTIKEL

Strijd om de identiteit van de kerk
C. Trimp

UIT DE SCHRIFT

Wat heb ik er mee te maken?
J.M. de Jong

KERKELEK LEVEN

Wie bedient de verzoening?
C.J. de Ruijter

DRIESTARREN

W.G. de Vries

VERSCHEENEN

UIT DE HISTORIE

**Een brief van K. Schilder uit 1931
over het leven na de dood**
W.G. de Vries

AAN DE BROEDERWEG

Laten we wel wezen
K. Veling

BOEKBESPREKING

Studiebijbel: Lucas
Oriëntatie in het Nieuwe
Testament

PERSCHOUW

W.G. de Vries
'IT DE KERKE

Het cruciale jaar 1920

1. Het bezwaarschrift-Buizer (I)

Een belangrijk moment in de geschiedenis van de gereformeerde kerken was het jaar 1920. Voor ons doel is het zinvol om aandacht te geven aan een opvallend bezwaarschrift, dat afkomstig was van C.M. Buizer, lid van de gemeente te Middelburg.

In 1917 had Buizer bij zijn kerkeraad een bezwaarschrift gedeponeerd, waarin hij de tegenstrijdigheid tussen de theologische constructies van Kuiper en Bavinck en de tekst van de belijdenis omtrent de kerk (artt. 27-29 NGB) op ondubbelzinnige wijze ter sprake bracht. Via de klas-sis en de particuliere synode kwam dit bezwaarschrift te-recht op de generale synode van Leeuwarden (1920). Het uur van de waarheid leek aangebroken – zo mocht men denken.

Buizer zelf was een overtuigd aanhanger van de denk-wijzen van Kuiper en Bavinck. Maar hij was zo eerlijk om te verklaren, dat deze denkwijzen niet in overeen-stemming waren met de aangenomen leer. Zo werd een kwestie die allang binnen de gereformeerde kerken leef-de, op de goede wijze via een bezwaarschrift aan de orde gesteld en voor de aandacht van de kerkelijke vergaderin-gen gelegd.'

2. De 'uitbouw' van de belijdenis

De indiening van het bezwaarschrift-Buizer viel samen met diverse verzoeken uit de kerken om de belijdenis 'uit te bouwen'. In het rapport van de commissie ter synode-Leeuwarden (dit rapport was door H. Bavinck geschre-ven) sprak deze commissie uit dat sinds de opstelling en aanvaarding van de belijdenis de dwalingen toegenomen en verder dan ooit verbreid waren. Anderzijds was het in-

zicht in sommige onderdelen van de leer veranderd en verhelderd.

Deze overwegingen leidden de commissie tot de conclu-sie dat diverse onderdelen van de confessie niet meer ge-acht konden worden te beantwoorden aan de 'eischen van de tijd'. Dit oordeel betrof met name drie onderwerpen: het gezag van de Heilige Schrift, de kerk en de verhou-ding tussen kerk en staat (dus: artikelen 3-7, 27-29 en 36 NGB).

Een deputaatschap werd benoemd om deze zaak van mo-dernisering en eventuele uitbouw van de belijdenis te be-studeren.²

De geschiedenis van dit deputaatschap levert niet bepaald een vrolijk verhaal op.

In 1923 rapporteerde het aan de volgende synode, dat het niets aan te bieden had, omdat de deputaten niet in staat waren gebleken om goede mogelijkheden voor hun werk te vinden.

Hun mandaat werd door de synode van 1923 verlengd, maar op de daarop volgende (gewone) synode (Gronin-gen-1927) lag een verzoek van de deputaten om van hun opdracht ontslagen te worden en het deputaatschap op te heffen.

Zij schreven aan de synode, dat naar hun inzicht voor uit-breiding of uitbouw van onze confessie hetzij in enige nieuwe artikelen of in een apologie of in een 'verwerping der dwalingen' 'onder ons nog geen plaats is'.³

De synode besloot de opdracht van de deputaten te beper-ken tot de zaken rondom het gezag van de Heilige Schrift.

De prestaties op dit vlak (de zgn. 'Arnhemse artikelen') werden in 1930 (synode te Arnhem) afgewezen.

Daarmee had de tienjarige 'uitbouw'-onderneming haar roemloos einde bereikt.

3. Het bezwaarschrift-Buizer (II)

Terug naar de synode te Leeuwarden-1920.

Men kan moeilijk zeggen dat de synode van 1920 zich veel moeite heeft gegeven om het belangrijke gravamen uit Middelburg op waardige wijze te behandelen. Men besepte blijkbaar niet dat een tijdbom het punt van ont-ploffing naderde. Volgens de rapporteur ter synode (H. Bouwman) betrof Buizers klacht meer een bezwaar tegen een bepaalde opvatting van de belijdenis dan een klacht tegen de belijdenis zelf.

De synode stemde met deze opinie van de rapporteur in en verklaarde dat br. Buizer eigenlijk niet een echt grava-men had ingediend tegen de belijdenis, maar slechts be-zwaar had geformuleerd tegen een bepaalde opvatting daarvan.

In één volzin werd verklaard dat de synode met die be-paalde opvatting niet instemt. Voorts verwees men de materie door naar het op te richten deputaatschap inzake de 'uitbouw', die voor een nadere formulering resp. uit-werking van het synode-standpunt zou moeten zorgen.⁴

Al met al komt deze merkwaardige behandeling van dit

KERNREDACTIE:

DR. W.G. DE VRIES (eindred.), DRS. G.I. VAN MIDDELKOOP. PROF. DR. M. TE WILDE.

OVERIGE REDACTIELEDEN:

DRS. R. TER BEEK, DRS. B. LUITEN, PROF. D.R. C.J. DE RUIJTER, DRS. H. VELDMAN, PROF. DR. K. VEUNG.

MEDEWERKERS:

J.J.D. BAAS, DRS. J.A. BOERSEMA, J.M. DE JONG, DRS. J. SMELIK.

Alle stukken bestemd voor de Redactie aan:

De Reformatie, Postbus 24, 8260 AA te Kampen.

ADMINISTRATIE/ADVERTENTIES

Uitgeverij Oosterbaan & Le Cointre B.V., Postrekening 406040 t.n.v., De Reformatie, Goes. Postbus 25, 4460 AA Goes. Tel. (01100) 15591.

ABONNEMENT

f 84,75 per jaar; f 45,25 per halfjaar; studenten f 69,25 per jaar (binnenland). Buitenland: f 143,50 per jaar (zeepost).

Een abonnement kan per maand ingaan, maar slechts beëindigd worden uter-lijk twee maanden voor het verstrijken van de betalingstermijn.

Losse nummers f 1,85 (excl. porto).

De Reformatie is op cassette verkrijgbaar bij de Stichting Bralectah. Tel. (05210) 15946.

ADVERTENTIES:

Prijs f 0,63 per mm. Contracttarief op aanvraag.

Zonder schriftelijke toestemming van de uitgever is het niet toegestaan artikelen uit dit blad over te nemen.

ISSN 0165-5191

bezwaarschrift erop neer dat

- a. de klaarblijkelijke zin van de artt. 27 tot 29 NGB tot 'een interpretatie' werd verklaard, die door de synode niet werd gedeeld en
- b. de synode kennelijk de constructies van A. Kuiper in-las in de tekst van de confessie met behulp van begrippen als 'onzichtbaar'-'zichtbaar', 'pluriformiteit' en 'minder of meer zuivere kerk' contra 'de' ware kerk.

Op deze wijze kwam een machtswoord tot stand, dat als basis moest dienen voor de ontkenning dat br. Buizer een reëel bezwaarschrift had ingediend. Dit wankele geheel werd – naar later bleek – ondersteund door voorlichting van H.H. Kuiper, A.G. Honig en K. Dijk in de jaren voor en na 1920.

In het hierboven vermelde rapport van 'deputaten-uitbouw' aan de synode van 1927 kunnen wij immers lezen (het is een van de weinige beweringen van dit zevenjarig deputaatschap), dat de pluriformiteitsidee door de confessie 'geenszins wordt buitengesloten' (onder verwijzing naar de publikaties van de genoemde drie theologen).

Toch ging – tegen veler verwachting! – dit zwakgebod van 1920, resp. 1927, nog een grote toekomst tegemoet. Het werd in 1939 aangediend als 'de wettige interpretatie' van de confessie!

Een deputaatschap dat door de synode van Amsterdam-1936 was ingesteld met het oog op de zgn. 'leergeschieden' schreef **terzake** van de interpretatiestrijd over de 'ware kerk' het volgende:

'Zoo werd dan door de generale synode van 1920 onomwonden verklaard, *dat zij de opvatting, alsof er maar één ware kerk is en dat de ware kerk zich beperkt tot haar instituut, verwerpt.*

Hier heeft men derhalve een officiële belijdenis-interpretatie omtrent wat men thans de pluriformiteit der kerk noemt.

Dit beschouwen deputaten in het onderhavige geval als de hoofdzaak'.⁵

Wat in 1927 'een (door de confessie) niet uitgesloten interpretatie' werd genoemd, was binnen twaalf jaar uitgegroeid tot 'officiële belijdenis-interpretatie' en 'de gangbare lering'!

Vermoedelijk vragen op dit moment veel lezers zich met enige verbijstering af, wat de zin is van deze merkwaardige verhalen uit de oude doos.

Aan het antwoord op deze vraag is ons volgende onderdeel gewijd.

Het herstel van het confessionele normbesef

Het jaar 1920 heeft nog meer memorabele feiten opgeleverd. Terwijl in Leeuwarden de synode vergaderde, werd elders in het land besloten tot de oprichting van het blad *De Reformatie*.⁶ Dat betekende onder meer ook, dat het orgaan tot stand kwam dat na korte tijd K. Schilder zou dienen om in een landelijk opinieblad leiding te geven

aan de meningsvorming binnen de gereformeerde kerken. Schilder heeft zich vanaf 1920 op intensieve wijze geconfronteerd met de vraagstukken van zijn tijd. De problematiek rondom de confessie van de kerk kon hem daarbij onmogelijk ontgaan.

Het behoeft geen bewijs dat Schilder die confessie eerlijk wilde lezen – d.w.z. niet in onderworpenheid aan een kuiperiaanse of na-kuiperiaanse interpretatie. Daarbij was zijn uitgangspositie in meer dan één opzicht ongunstig. Hij moest het opnemen tegen de grote opinieleiders van de oudere generatie: Kuiper en Bavinck.

Er kwam bovendien een synodebesluit dat de opinies en constructies van genoemde voorgangers wilde inlezen in de formulering van de confessie.

Er waren vele zgn. 'jongeren' die niet meer onder de indruk waren van artikel 28 NGB, waarmee ooit de oudvaders van de Afscheiding hun afscheid aan de Nederlandse Hervormde Kerk hadden gemotiveerd.

Schilder vond slechts houvast bij een aantal oudere tijdgenoten als ds. G. Doekes⁷ die de controverses met de constructies van A. Kuiper op heldere wijze had gevoerd, blijkens zijn boek *De moeder der geloovigen*, 'Onzer aller moeder' (Goes, z.j. [1910]). Artikelen uit *De Wachter* zijn hierin gebundeld in omgewerkte vorm. Het is een kostelijk boek, dat op heldere wijze de goede traditie van de Afscheiding in het licht stelt.

Schilder heeft gaandeweg de kerk-kritische functie van de confessie herkend en met toenemende intensiteit doorvoeld. Hij achtte het zijn roeping als zijn overtuiging onder woorden te brengen, dat de gereformeerde kerken groepen waren zich onder de kritiek van haar eigen belijdenisse stellen.

Hij was allerminst te spreken over Bavincks bijdrage aan het denken over de kerk (vanaf 1888 tot 1920) en hij was van mening dat de gereformeerde kerken haar belijdenis niet mochten aanpassen aan de denkconstructies van Bavinck en Kuiper **terzake** van de relaties tot andere kerkgenootschappen in Nederland. Wij mogen niet de belijdenis aanpassen aan onze praktijken of voorkeursbegrippen, maar wij behoren onszelf onder de kritiek van de belijdenis te stellen.⁸

In deze lijn heeft Schilder zich tientallen jaren beijverd om een confessioneel bepaald normbesef binnen de gereformeerde kerken te herstellen, resp. te bewaren. Hij zag immers hoezeer de ernst van de kerkelijke gescheidenheid werd gerelativeerd met behulp van ideeën als 'pluriformiteit' en 'onzichtbare kerk'. Die relativisering ontnam aan de deplorabele kerkelijke situatie haar ernst en verlamde het besef dat veel kerkelijke gescheidenheid ronduit 'zonde voor Gods aangezicht' genoemd moest worden.

Alle polemieken in de richting van de Christelijke Gereformeerde Kerken moeten vandaaruit worden beschouwd. Juist omdat de breuk tussen beide kerkgenootschappen (Gereformeerde Kerken en Christelijke Gereformeerde Kerken) onnodig en ongeoorloofd was, behoort die breuk geheeld te worden. Wanneer er geestelijke verbondenheid is, behoort die confessionele eendracht zich ook in het in-

stitutaire leven van de kerk te tonen. Zo niet – dan zal de kerk, juist als instituut, zichzelf in het slop manoeuvreren. Zijn aanhoudend appèl bereikte veel mensen. Tegelijk riep het grote interne weerstanden op. Want de constructies uit het Kuiper-tijdperk werden in haar historische, dogmatische, filosofische en exegetische onhoudbaarheid ten toon gesteld.

Schilder heeft het geweten!

Hij werd voorgesteld als de man die de gereformeerde kerken als het 'alleen-zaligmakende' kerkinstituut beschouwde. Hij werd verdacht van 'absolutisme', 'exclusivisme', 'perfectionisme' en 'wetticisme' terzake van de kerkelijke reformatie.

Eigenlijk had *Schilder* een bezwaarschrift tegen de confessie moeten indienen! Ter synode van 1920 was immers de 'leer' van de pluriformiteit als wettige interpretatie aanvaard! Schilder week dus niet slechts af van een 'gangbare mening', maar streed tegen 'de gangbare leering' – aldus het rapport uit 1939, waaruit wij hierboven al citeerden. Om de sfeer van dat rapport tot de lezers uit 1993 te doen doordringen geven wij één citaat: Van Schilder (en anderen) had 'voor het minst' een bezwaarschrift verwacht mogen worden 'zonder voorafgaande discussie en publicatie'. 'Hier is in geding het gezag onzer synoden om de belijdenis vast te stellen en haar zoo noodig te interpreteren'.

Heus, het staat er echt, op p. 6 van dat rapport.

Wie deze zinnen uit 1939 op zich laat inwerken, proeft de sfeer, waarin de gereformeerde kerken zich sinds 1936 bevonden terzake van het omgaan met de kuiperiaanse en bavinckiaanse erfenis.

A. Kuiper zei ronduit, dat zijn opvatting niet in overeenstemming was met de confessie. Dat was al ernstig genoeg.

De moeite werd pas echt groot, toen men Kuipers opvatting eerst als een 'mogelijke' interpretatie en daarna als 'de wettige' interpretatie van artikel 27 NGB ging propagieren in de jaren 1920 tot 1940.⁹

Met name sinds 1936 ging deze interpretatie-zwandel zich sterk maken met behulp van kerkelijke machtsmiddelen. Zo droeg met name deze zaak ertoe bij, dat in de kerken een slecht klimaat werd geschapen. In dat klimaat heeft zich het onweer ontwikkeld, dat in de jaren '40 zoveel rampspoed in de gereformeerde kerken heeft aangericht.

Wij zijn nu ruim vijftig jaar verder.

Wij voeren discussies over de kerk en onze belijdenis daaromtrent. Daarbij weten wij ons geconfronteerd met de vraag, wat wij juist van K. Schilder kunnen leren inzake het verstaan van en het omgaan met de Nederlandse Geloofsbelijdenis. De noodzaak om zich te hoeden voor, resp. te bevrijden van mythe-vorming rond een grote naam uit het verleden komt daarbij naar ons toe.

C. Trimp

Opmerking vooraf

Wij zullen in dit artikel en in volgende artikelen veel moeten spreken over de inzichten van K. Schilder. Alle citaten zijn ontleend aan de *Verzamelde Werken* van Schilder, afd. *De kerk* (deel I, Goes 1960, deel II, Goes 1962 en deel III, Goes 1965). De citaten zullen daarom slechts vermelden het band- en paginanummer.

De opstellenbundel die bij gelegenheid van het Schilder-symposium in 1990 verscheen, draagt als titel: J. Douma e.a. (red.), *K. Schilder – Aspecten van zijn werk*, Barneveld 1990.

In onze citaten wordt deze titel afgekort tot *Aspecten*.

¹ Het bezwaarschrift van C.M. Buizer is te vinden in de *Acta* van de synode van Leeuwarden-1920, p. 240-244.

Een schets van de tekst, resp. context van dit gravamen kan men vinden bij A.D.R. Polman, *Onze Nederlandsche Geloofsbelijdenis*, Franeker, z.j., III, 229vv. en bij H. Steen, *De kerk*, Kampen 1936, 122vv. K. Schilder noemde dit bezwaarschrift in 1940 'de knuppel in het theologische hoenderhok' (III, 7).

² Vgl. de *Acta* van de synode te Leeuwarden-1920, art. 40 en bijlage 6, p. 152-154.

³ Zie de *Acta* van de synode te Groningen-1927, artt. 186, 191, 193, 222, 224 en de bijlagen 121-123. Het gegeven citaat aldaar (p. 198).

⁴ *Acta* synode Leeuwarden-1920, art. 118 en bijlage 32 (p. 239).

⁵ De officiële titel luidt: *Rapport* van deputaten naar artikel 212 der *Acta* van de Generale Synode te Amsterdam 1936 aan de Generale Synode van de Gereformeerde Kerken, samengeroepen te Sneek, 29 augustus 1939, deel II (over de pluriformiteit der kerk en de algemeene genade), p. 6.

Artikel 212 van de synode van Amsterdam-1936 luidt aldus: 'De synode,

gelet op het feit, dat er in onze kerken opvattingen worden voorgedragen, welke van de tot nog toe gangbare leeringen afwijken

en dat enerzijds de voorstanders dezer opvattingen gelooven en verzekeren, dat ze geheel conform Schrift en belijdenis zijn, terwijl anderzijds door menigeen in onze kerken de vraag is gesteld, of deze voorgedragen opvattingen wel in overeenstemming zijn met Schrift en belijdenis;

van oordeel, dat zulk een onzekerheid niet mag worden bestendig; besluit

1. tenminste zeven deputaten ad hoc te benoemen;

2. deze deputaten op te dragen:

a. de bedoelde opvattingen, welke betrekking hebben op de onderwerpen (in alfabetische orde): Algemeene genade, Genadeverbond, Onsterfelijkheid der ziel, Pluriformiteit der kerk, Vereeniging van de beide naturen van Christus, Zelfonderzoek, naar haar zakelijke beteekenis te onderzoeken en te toetsen aan Schrift en belijdenis en

b. daarover op de volgende synode rapport uit te brengen en haar daarin met advies te dienen'.

⁶ Zie voor de vele details: G. Harinck, *De Reformatie*, Weekblad tot ontwikkeling van het gereformeerde leven 1920-1940, Baarn 1993, 38vv. en mijn opmerkingen in *Ref.* 65 (1989-1990), 465vv. (reeks van vijf artikelen over: 'Ontwikkeling' van het gereformeerde leven).

⁷ Over deze voorganger schreef L. Doekes onder de titel *G. Doekes en de Wachterbond* in D. Deddens/M. te Velde, *Vereeniging in wederkeer*. Opstellen over de Vereniging van 1892, Barneveld 1992, 163-178.

⁸ Vgl. I, 438-443 over Bavincks geringe bijdrage aan de leer omtrent de kerk. In datzelfde verband klaagt Schilder, dat Bavinck de prikkel aan artikel 28 NGB heeft ontnomen. Hij spreekt zijn waardering uit voor de opmerking van Buizer, dat de term 'pluriformiteit' onduidelijk en vaag is (vgl. ook II, 432).

In de jaren 1939 en 1940 schreef Schilder belangrijke analyses over de gang van zaken in 1920, vgl. II, 396vv. en 425-441, vgl. ook III, 42. Naar zijn mening was Buizers bezwaarschrift (nog steeds) niet afgehandeld (III, 5, 12vv.).

⁹ Vgl. Schilder over 'de omkering van de rollen', III, 6vv. Zie hierover ook J. Kamphuis, *Ref.* 46 (1970-1971), 47. Het spreken van H.H. Kuiper ter synode Amsterdam-1936: zie *Ref.* 16 (1935-1936), 433; G. Harinck, a.w., 330vv.

WAT HEB IK ER MEE TE MAKEN?

'Maar Gij hebt het recht aan uw zijde in alles wat ons overkomen is, want Gij hebt trouw betoond, doch wij hebben goddeloos gehandeld.'

Nehemia 9 : 33

Op 31 oktober 1517 sloeg de geleerde M. Luther discussie-stellingen aan op een **kerkdeur** waar velen langs zouden komen. Hij maakte daarin zijn afkeuring over de af-laathandel bekend en nodigde mensen uit met hem hierover in het openbaar te discussiëren. De gevolgen waren groot. Na enige tijd waren er twee kerkelijke gemeenschappen in plaats van een, met een leer die over de hele linie verschildte.

Vandaag nog plukken we de vruchten van Luthers werk. Zo mogen we van de kerk de bijbel zelfstandig lezen, en worden we niet opgejaagd om maar goede werken te doen en zo ons eigen behoud te verdienen. Zijn daad van toen heeft alles met ons nu te maken. Daarom herdenken we dankbaar.

Maar hebben we iets te maken met de situatie van daarvoor? Met de onderwerping aan het gezag van een paus, met de slechte kennis van de bijbel, met de onrust over het behoud? Hebben we daar schuld aan?

Je hebt de neiging om te denken van niet. Je zegt: anderen deden dat, wij zijn niet zo. Schuld lijkt niet reëel. Want het is te lang geleden, en het staat ook anderszins ver van ons af.

En toch horen we van broeders en zusters uit het verleden anders. Zij hebben net zelf een grote bijdrage aan herstel van het volk van God geleverd. Ze hebben de zelfstandigheid van hun leven voor God veilig gesteld (Neh. 6), sociale wetten gemaakt (Neh. 5) en het gezag van God ook verder aanvaard (Neh. 8).

Maar in hun gebed spreken ze over schuld aan de situatie die leidde tot de ballingschap. Niemand van hen leefde toen, laat staan dat hij invloed had. Waarom zouden ze dan zichzelf insluiten? Toch zeggen ze: wij deden het, wij hebben goddeloos gehandeld, wij.

We herdenken deze dagen het herstel van de kerk in 1517. Uit mensen zou dat niet gekomen zijn. Luther was niet een vernieuwer die het zelf zo goed zag. Nee, God heeft hem zelf zover gebracht. De HERE gaf Luthers woord meer weerklank dan dat van Johannes **Hus** een eeuw eerder. God maakte dat de machthebbers niet de

handen vrij hadden om de reformatie 'afdoende' te bestrijden. Het was Gods werk.

Zo herinneren ook andere jaartallen aan Gods genade om de kerk te behouden. We blijven dankbaar voor 1834, 1886 en 1892, voor 1944 en voor de bewaring bij het woord rond 1967. Maar nooit past een stemming van: wij zijn nu beter, we zijn over de fouten van toen heen, we hebben er totaal niets mee te maken.

De kerk heeft dat ook wel begrepen. Een lied van na de reformatie in Nederland als 'HEERE, **keere** van ons af, uw vertoorent aangezicht', getuigt daarvan. Op de vrij-makingsvergadering in 1944 gaf men op te zingen Psalm 106 : 4, berijming 1773: 'Wij hebben God op 't hoogst misdaan, wij zijn van het heilspoor afgegaan, ja wij en onze vaad'ren tevens'.

Ook bij vernieuwing in de kerk kun je je niet opstellen, alsof je niets te maken hebt met de fouten van vroeger. Alsof jij die fouten nooit zou maken. Je bent van je zelf niet beter, je hebt er alles mee te maken, je staat op hun schouders, je hoort bij hetzelfde volk van God.

Gods hulp blijkt telkens weer groot. Vanwege schuld bij Gods volk heet ze 'genade'. In 1517 en later.

J.M. de Jong

WIE BEDIENT DE VERZOENING?

Het besluit over de zegenende ouderling heeft nogal wat reacties losgemaakt. Vorige week gaf ik iets door van een discussie die daarover in de noordelijke kerkbode gevoerd is. Ik wil in dit artikel iets laten zien van wat de achtergrond van die discussie vormt.

Een wissel gepasseerd

Het staat vast, dat in Ommen een wissel is omgelegd. Voorheen maakten we een vrij duidelijk onderscheid tussen de ambten van ouderling en dominee. Dat onderscheid valt voor een deel weg, als de ouderling ook de zegen mag opleggen. Hoe je daar ook verder over denkt, die twee ambten zijn dichterbij elkaar toe getrokken dan we voor die tijd deden. We moeten dus niet vreemd opkijken, als iemand daar de vinger bij legt. We zijn een wissel gepasseerd.

Op zich is dat helemaal geen ramp. Belangrijker is, dat we in de discussie daarover elkaar niet kwijtraken. En dat gevaar zie ik toch wel een beetje, als ik let op de verontrusting, die in de noordelijke kerkbode door meer dan één auteur geuit wordt. Die verontrusting heeft nl. te maken met de waardering van het ambt. Kennelijk zien sommigen dit besluit toch als een mogelijke eerste stap tot nivellering van het ambt.

Een belangrijke achtergrond daarvan is mijns inziens de manier waarop we het ambt in verband brengen met de 'bediening der verzoening'. Het commissierapport, op grond waarvan het synodebesluit is genomen, heeft een opvallende passage hierover. In dat rapport staat onder punt 6 onder meer het volgende: 'Nu hebben wij de uitdrukkelijke toezegging, dat Christus aanwezig is wanneer twee of drie in zijn Naam vergaderd zijn (Matt. 18 : 20). Wij mogen zeggen, dat Hij dan aanwezig is met zijn heil dat Hij voor ons verworven heeft. Daarom is er volmacht tot bediening van de verzoening. Deze volmacht is aan de apostelen en zo aan de gemeente gegeven (2 Kor. 5 : 18-21)'.

Mijns inziens wordt ook hier ten aanzien van de bediening der verzoening een beslissing genomen, die op deze (wel uiterst summiere) manier nog niet eerder onder ons verantwoord is. Ook hier is dus een wissel gepasseerd. Ik denk, dat juist op dit punt wel eens belangrijke weerstanden zouden kunnen zitten. Ik wil daarom proberen in dit artikel iets daarvan te verhelderen.

Volmacht tot bediening der verzoening

De uitdrukking is eigenlijk gesmeed door prof. C. Trimp. Bij zijn aantreden als hoogleraar ambtelijke vakken hield hij een rede onder de titel: De volmacht tot bediening der verzoening.' En hij verwees daarbij ook met zoveel woorden naar 2 Kor. 5. 'Bediening der verzoening' is sindsdien in zijn spreken en schrijven steeds een typering van de ambtelijke taak. Het woord 'volmacht' heeft bij Trimp altijd betrekking op de opdracht die de ambtsdrager van Godswege krijgt.²

De vraag is nu: over wie gaat het dan eigenlijk, als we spreken over de bediening der verzoening? In die genoemde rede komt eigenlijk alleen het ambt van de prediker in het vizier. Toch kunnen we daaruit niet concluderen, dat Trimp alleen maar aan de dominee denkt, als het gaat om bediening der verzoening. Het is juist andersom: Als het gaat over het werk van de dominee, gaat het over bediening der verzoening. Daar heeft de dominee een volmacht toe gekregen. Maar nergens zegt Trimp, dat dat het exclusieve voorrecht van de dominee is.

Toch wordt het onder ons wel vaak zo gesteld, dat het vooral de dominee is, die de verzoening bedient.

Alleen de dominee?

Dat hangt vooral samen met het gebruik van zondag 25 van de catechismus. Die zondag gaat over prediking, doop en avondmaal. En in dat verband zeggen we wel: In de preek en in doop en avondmaal wordt de verzoening van Christus bediend. En zo worden preek en sacramenten samen ook wel eens de 'bediening der verzoening' genoemd.

Je kunt je voorstellen dat bij die uitdrukking 'bediening der verzoening' veel mensen automatisch aan de dominee denken. Dat argument circuleert ook in de noordelijke kerkbode. Ds. Joosse schrijft letterlijk: 'De predikanten hebben te zorgen voor de bediening van de verzoening'.³ En zo hanteert hij het ook als argument tegen het synodebesluit.

Toch denk ik, dat er op deze manier een versmalling in het begrip wordt aangebracht.

Versmalling

Natuurlijk is prediking (samen met doop en avondmaal) bediening van Christus' verzoening. Maar wat bedoelen we daar eigenlijk mee, als we dat zeggen? Wat is bediening eigenlijk? Voor het antwoord citeer ik nog een keer prof. Trimp: 'Het woord wil ons doen denken aan een maaltijd, met name aan het moment dat spijs en drank op tafel worden neergezet (vgl. Hand. 6 : 4 en Hand. 6 : 2)'.⁴

Zoals je iemand kunt bedienen met een kop koffie (dat voorbeeld geeft Trimp), zo kun je iemand bedienen met de spijs en drank tot het eeuwige leven (Joh. 6). Eerbiedig gezegd: Wij mogen aan elkaar de verzoening van Christus presenteren.

Maar nu is de vraag: Doet alleen de dominee dat? Nee. Wat hij doet op de preekstoel is wel heel wezenlijk bediening van Christus' verzoening. Hij presenteert de gemeente het evangelie van het kruis. Maar dat gebeurt ook op veel andere manieren en andere plaatsen in de gemeente. Dat gebeurt ook, waar de ouderlingen op huisbezoek gaan. Dat gebeurt op vereniging waar we elkaar van dienst zijn bij het lezen van de bijbel. Dat gebeurt in de klas, waar de meester uit de bijbel vertelt. Dat gebeurt thuis, waar ouders hun kinderen laten zien, dat God in de hemel hun Vader is. Op al die plaatsen en bij al die gelegenheden wordt de verzoening van Christus bediend.

Ik denk, dat het heel wezenlijk is, om te zien hoe breed die bediening dus in feite is. Zo leer je inzien, dat 'bediening der verzoening' nooit exclusief aan het ambt of zelfs aan één ambtsdrager kan worden toegeschreven. Prediking, doop en avondmaal vormen die bediening alleen in engere zin. Maar we mogen het begrip niet versmallen tot die **kern**. Rond die kern vindt een veel bredere bediening plaats.

Als het synoderapport dit bedoelt met de boven geciteerde passage, stem ik er van **harte** mee in. Al vind ik het wel een theologische reuzenzwaai om dat alleemaal in die ene tekst te lezen. Ik kan mij niet herinneren dat onder ons al eerder dit soort conclusies uit 2 Kor. 5 getrokken zijn. Daarom had dat wel wat breder verantwoord mogen zijn. Wie weet had dat wat bezwaren ondervangen.

Ambt en bediening

Uiteindelijk denk ik, dat onder ons niemand veel moeite zal hebben met wat ik hierboven over bediening schreef. Er is in onze **kring** nog nooit verdedigd dat het Woord alleen aan het ambt is toevertrouwd. Maar toch is het wel opvallend, dat maar zelden vanuit die breedheid geschreven wordt. En mijns inziens komt daar nu juist het verschil van mening uit voort.

Als je over 'bediening der verzoening' alleen spreekt in engere zin, komt daarmee alleen de dominee in beeld. Want die preekt, doopt en bedient het avondmaal. Maar zo wordt het ambt als iets apart tegenover de gemeente getekend. De dominee krijgt iets exclusiefs. Ik proef dat in de benadering van ds. Joesse. Maar ook anderen, die in de genoemde discussie hun stem laten horen, zetten dat accent. Met name viel mij op, dat ds. Kamer een paar keer zware nadruk legt op het aparte karakter van het predikambt. Zelfs schrijft hij, dat het gezag van de dominee verschilt van dat van de **ouderling**.⁵ Maar waar zou dat verschil dan in bestaan? Het enige gezag in de kerk is toch het gezag van het Woord? Op deze manier komt het ambt zo op een eiland te staan. Mijns inziens wordt daarmee een afstand tussen dominee en gemeente gecreëerd, die alleen maar tot misverstanden kan leiden. Waar blijft

zo de erkenning van de eigen verantwoordelijkheid van de gemeente? De gemeentelieden zijn toch allen geroepen om het Woord te spreken (1 Pet. 4 : 11)? Als de ambten doelmatig functioneren, zullen ze juist ingebed liggen in een gemeente waar de bediening van Christus' verzoening over de volle breedte tot haar recht komt.

Als je bij 'bediening der verzoening' heel de gemeente in het oog houdt, ben je in staat om het ambt midden in de gemeente te zien functioneren. En dat is toch eigenlijk de bedoeling? Het ambt is er niet om zichzelf, maar om de gemeente.

De eigenlijke discussie

In het bovenstaande heb ik aangegeven dat het belangrijk is welk accent je legt. In **Ommen** is gesteld: De volmacht tot bediening der verzoening is aan de gemeente gegeven. Maar vervolgens heeft men met geen enkel woord aangegeven, wat dat betekent voor prediking, doop en avondmaal. Dat is bijzonder onbevredigend. Er wordt een wissel omgelegd, maar waarheen de trein moet rijden wordt niet aangegeven.

In de noordelijke **kerkbode** is daar terecht de vinger bij gelegd. Alleen geeft men daar in reactie een te exclusief beeld van het (**predik**)ambt. Men wil weer terug naar de wissel.

In de huidige situatie is er veel aan gelegen als we helderheid zouden **krijgen** over wat we bedoelen met 'bediening der verzoening'. Het begrip wordt tot nu toe te eenzijdig en vaag gehanteerd. Dat bevordert het onderling begrip niet. En juist op dit punt moeten we het vrij gemakkelijk eens kunnen worden.

Dan is de weg vrij voor nader doorspreken over de plaats van de ambten in de kerk. Mijns inziens is dat de eigenlijke discussie die gevoerd moet worden. De zegen van de ouderling is daar hooguit een minder belangrijk detail van. Een klein **beginnetje** hoop ik volgende week alvast te kunnen maken.

C.J. de Ruijter

¹ C. Trimp, *De volmacht tot bediening der verzoening*, Groningen 1970.

² Vgl. C. Trimp, *Ministerium, een introductie in de reformatorische leer van het ambt*, Groningen 1982, hoofdstuk 5.

³ Gereformeerde Kerkbode, 3 sept. 1993, p. 490.

⁴ C. Trimp, *Woord, water, wijn. Gedachten over prediking, doop en avondmaal*, Kampen 1985, 23.

⁵ Gereformeerde Kerkbode, 2 juli 1993, p. 392.

* * Archief- en Documentatie Centrum (ADC) 1

Wanneer we over een archief horen, denken we aan een stoffig en saai geheel. Het woord archief komt van het Griekse woord *archeion*, later in het Latijn *archivum* geheten. Het duidt oorspronkelijk een 'ambtslokaal' aan en kreeg later de betekenis: bewaarplaats van particuliere en overheidsdocumenten.

Al uit de oudheid kennen wij archieven. Uit de veertiende eeuw voor Christus zijn bekend geworden de zogenaamde Amarnabrieven, geschreven op kleitafels. Daarin is het diplomatieke archief van het toenmalige Egypte bewaard gebleven. Een sensatie was de vondst van de Syrisch-Kanaanietische stad Ogarit onder de ruïne-heuvel van Ras-sjamra. Sinds 2000 voor Christus een stad van grote betekenis. Daar werden enorme tekst-vondsten gedaan. Ook werden archieven ontdekt, die betrekking hebben op binnenlandse en buitenlandse zaken. Prof. dr. J.P. Lettinga heeft in 1948 daarover een boekje geschreven.

Uit allerlei gegevens blijkt dat men in de oudheid zeer zorgvuldig was in het bewaren van archiefmateriaal, waarmee wij vandaag nog onze winst kunnen doen. Daaruit blijkt ook dat archieven allerminst saai zijn, al kunnen ze erg stoffig zijn en moeten ze soms onder het stof van tientallen eeuwen vandaan worden gehaald. Ze brengen ons immers in aanraking met levende mensen uit lang vervlogen tijden.

Maar in Europa is de archiefvorming laat op gang gekomen: pas in de 12de eeuw na Christus. Weinigen waren immers de schrijfkunst machtig. Het was meestal de geestelijke stand die oorkonden, dokumenten enz. op schrift kon stellen. Pas in de 15de eeuw kwam ook de bewaring van correspondentie op gang. Dus kwam steeds meer de vraag op, hoe men dit alles moest bewaren en ordenen. Daarvoor werden bepaalde regels opgesteld, bijvoorbeeld het ordenen op datum en naam van afzender of geadresseerde, de aard van het geschrevene of de inhoud daarvan. Er is in deze eeuw een hele wetgeving ontstaan ten aanzien van allerlei archieven, die we hier niet verder zullen beschrijven. Inzake de ordening daarvan heeft de overheid bijvoorbeeld voorgeschreven dat de historisch gevormde structuur van een archief moet worden geëerbiedigd. Er is zelfs een hele wetenschap op dit terrein ontstaan onder de naam *archivistiek*. Het is bepaald geen dorre wetenschap, al zal het verzamelen van oorkonden, notulen en andere documenten niet steeds het meest boeiende zijn. Maar gezien de gigantische correspondentie, die op gang gekomen is sinds steeds meer mensen hebben leren schrijven, brengt het raadplegen van veel bewaard gebleven brieven ons in aanraking met levende mensen. Zo brengen de archieven ons tot een *herleefd verleden*. Denk alleen maar aan de brieven van Calvijn, de correspondentie tussen Groen van Prinsterer en Abraham Kuyper en veel anderen, die in de geschiedenis van Christus' kerk een grote plaats hebben ingenomen.

* * Archief- en Documentatie Centrum (ADC) 2

Het voorgaande is intussen niet geschreven om maar wat algemene beschouwingen weg te geven. Er is een concrete aanleiding voor: de start van het Archief- en Docu-

mentatie Centrum aan onze Theologische Universiteit te Kampen. De officiële opening daarvan vond plaats op 23 september j.l. Er kon namelijk een pand aangekocht worden, recht tegenover het gebouw van de Universiteit, Broederweg 16, lang gebruikt door de bij veel generaties studenten bekende 'visboer'. Na verbouwing is het een degelijk en efficiënt pand geworden met een brandvrije archiefruimte voor 650 strekkende meter archieven en verzamelingen.

Het besluit tot het oprichten van dit archiefcentrum is genomen door de synode van Leeuwarden 1990. Uiteraard gaat het vooral om het beheren van *kerkelijke* archieven. In dit verband is het interessant te constateren dat het ook een synode te Leeuwarden was, die in 1955 voor de synodaal Gereformeerde Kerken tot een dergelijk besluit kwam. Lange tijd werd het archief van deze kerken beheerd door een plaatselijke kerk. Maar in 1955 werd er een archiefcentrum te Utrecht ingericht. Onze kerken zijn wel aanmerkelijk later gekomen met het stichten van een dergelijk centrum, maar de noodzaak daarvan is evident. Werd het archief van de Generale Synoden tot nu toe beheerd door de kerk te Groningen-West, die daarvoor de bijzondere dank van de synode van Ommen 1993 ontving, het is nu ondergebracht in het nieuwe gebouw te Kampen. De archivaris is drs. G.C. Groenleer, die het middelbaar archiefdiploma bezit en sinds 1984 op dit terrein ruime ervaring heeft opgedaan.

Natuurlijk ligt het niet in de bedoeling dat alleen het synodaal-generale archief door hem wordt beheerd. Uitdrukkelijk is ook gedacht aan de plaatselijke kerken en aan de archieven van particulieren. Dit alles dient bewaard te worden voor de huidige en de komende generaties. Daarbij zal uiteraard het verloop van de Vrijmaking in allerlei plaatsen een centrale plaats innemen. Speciaal nu de herdenking van de Vrijmaking in 1944 in het zicht komt zal de dienst van het ADC van groot belang kunnen zijn.

* * Archief- en Documentatie Centrum (ADC) 3

Het is een bekend verschijnsel dat met het bewaren van belangrijke stukken en brieven in de praktijk vreemd omgesprongen wordt. In mappen, ordners, maar ook in oude schoenendozen worden allerlei stukken weggelegd en soms vergeten. Er zijn voorbeelden te over van belangrijke stukken, die door onachtzaamheid vergeten en verdwenen zijn. Ook duiken soms op de wonderlijkste wijze belangrijke documenten weer op, nadat ze in andere handen – bijvoorbeeld van de boekhandel – gevallen zijn. In het beheren van een archief zijn we door de band genomen niet sterk en zeker niet zorgvuldig.

Bij de bespreking van het laatste boek van dr. C. Smits over de Afscheiding, heb ik daarvan een staaltje doorgegeven. In het 'Ten Geleide' schrijft prof. drs. D. Deddens namelijk: 'Zijn streven was er op gericht alles wat terzake was bijeen te krijgen. Van stenen en planken bouwde hij zelf een vlonder, toen in de kelder van een kerkgebouw de onder stof en schimmel weggrottende archieven alleen op die manier bereikbaar waren ingevolge het water'.

Ik vraag me af, hoeveel belangrijk materiaal niet ergens op een zolder ligt, zonder dat iemand ervan afweet. Dat

de kerken zorgvuldig dienen te zijn in het beheer van archieven, dat er regels zijn voor wat wel en wat niet na verloop van tijd kan worden vernietigd, dat archieven niet overal mogen rondslingeren enz., het is iets dat duidelijk moet worden aangegeven. Daarvoor zijn vaste regels nodig. Daarom is het van belang te weten, dat het ook tot de taak van de nu aangestelde archivaris behoort, plaatselijke kerken te adviseren over archiefbeheer.

In een schrijven hierover dat ons bereikte lezen we aan het slot: 'Als het waar is – en het is waar! – dat God de geschiedenis leidt, is het ook duidelijk dat de neerslag van die geschiedenis in de vorm van kerkelijke archieven en documenten zorgvuldig bewaard en doorgegeven dient te worden'.

In het *Nederlands Dagblad* van 16 oktober j.l. werd van deze leiding van God een concreet voorbeeld doorgegeven. De christelijke gereformeerde predikant J.C.L. Starreveld, voorzitter-deputaat archieven, geeft aan 'wat een geweldige functie een documentatiecentrum kan hebben'. Hij wijst op koning Ahasveros die de slaap niet kon vatten en zich daarom liet voorlezen uit het 'gedenkboek' – zeg maar het archief van die tijd. Dit nachtelijk voorlezen uit het archief was de aanleiding tot het behoud van het Joodse volk. U kent het verhaal.

Het is dan ook geen hobby van wat wereldvreemde geleerden om er een archief op na te houden. Nee, het behoort tot de erkenning van de God van de geschiedenis dat het verleden goed geboekstaafd en ontsloten wordt voor de huidige generatie. In 't verleden ligt het heden, in het nu wat worden zal!

We zijn dankbaar dat het nieuwe Archief- en Documentatie Centrum te Kampen daaraan dienstbaar wil zijn.

Daarom tenslotte het adres en telefoonnummer: Broederweg 16, 8261 GT Kampen, n (05202) 27735 (thuis: (05202) 23464).

W.G. de Vries

VERSCHENEN

Berouw is een niet weg te denken element in het leven van een christen. Pas als je je zonden onder ogen ziet en belijdt, ga je de rijkdom ervaren van de verlossing die Christus bewerkt heeft. D. Martyn Lloyd-Jones (1899-1981), in leven predikant van de Westminster Chapel in Londen, schreef een studie over de schuldbelijdenis van David in Psalm 51. Dit werkje is nu vertaald. *Witter dan sneeuw* is uitgegeven door De Groot-Goudriaan en kost f 17,50.

Bij dezelfde uitgever verscheen een boekje getiteld *Troost in verdriet*. Hierin zijn de meditatieën verzameld die MacCheyne (1813-1843), in leven predikant te Dundee in Schotland, schreef naar aanleiding van Johannes 11, waarin Christus Bethanië bezoekt. Jezus' troostende woorden voor Martha en Maria vormen de grondslag voor dit boekje, dat steun wil geven aan mensen in rouw en verdriet. Het boekje kost f 18,50.

Ds. J. Verhagen beschreef in de vorige eeuw het moedige geloofsgetuigenis van twee jonge martelaren. Dit boekje is nu, aangepast in stijl en woordgebruik, in brochurevorm opnieuw uitgegeven door de Stichting tot bevordering van de Evangelieverkondiging in België, Postbus 424, 3140 AK Maassluis. *Hendrik Voes* heet deze brochure en de prijs ervan is f 2,75.

Kuiterts boek *Het algemeen betwijfeld christelijk geloof* is vorig jaar behoorlijk in de aandacht geweest. Begin van dit jaar organiseerde het Centrum voor Reformatorische Wijsbegeerte in Utrecht een drietal lezingen naar aanleiding van dit boek. Deze lezingen zijn inmiddels gebundeld in een boekje, getiteld *Kuitert onder kritiek. Wijsgerige en theologische reacties op dr. H.M. Kuiterts Het algemeen betwijfeld christelijk geloof*, onder redactie van dr. R. Kuiper. Uitgave: Buijten en Schipperheijn. Prijs: f 14,95.

Bernard Delfgaauw en Frans van Peperstraten schreven *Beknopte geschiedenis van de wijsbegeerte. Van Thales tot Lyotard*. Dit werk is een praktisch opgezet Nederlands handboek van de filosofie-geschiedenis van de Oudheid tot heden. Kok Agora gaf het boek uit en het kost f 27,50.

Jan Meije

EEN BRIEF VAN K. SCHILDER UIT 1931 OVER HET LEVEN NA DE DOOD

Momenteel komen de vragen van de praktische geloofsbeleving weer sterk naar voren. Op zichzelf is dit niets nieuws. Vandaar worstelen jonge mensen met vragen, die ook vroegere generaties bezighielden. Daaraan moest ik denken, toen mij een brief onder ogen kwam uit 1931, waarin de toenmalige ds. K. Schilder antwoord gaf op een indringende vraag van een nicht van 26 jaar, die kort geleden haar vader verloren had.

In het kader van het ordenen en lezen van de correspondentie van en met Schilder deed ik een oproep om door hem geschreven brieven voor mijn archief aan mij te willen zenden. Zo ontving ik ook deze brief van mevr. B. Folmer-Langeler te Spijkenisse.

Het is uiteraard niet mogelijk en wenselijk allerlei brieven die ik ontving te publiceren, maar deze sprong eruit door zijn pastorale inslag. Het is ook een persoonlijke brief die ons Schilder in zijn eigen levensgang weer beter doet kennen.

Omdat zij die hier als 'Bep' wordt aangesproken naar haar volle naam Egbertha Grietje Leijdekker (1904-1981) heette en Schilder over zijn overleden oom spreekt, moet haar vader een broer van de moeder van K. Schilder zijn, die zelf Grietje Leijdekker heette.

Hier volgt dan de brief.

Erlangen, 15 Maart 1931

Beste Bep,

Dat vond ik erg fijn, dat je me zoo spontaan iets hebt gemeld van Ooms laatste dagen. Gister kreeg ik nog een brief van Tante ook, die me eveneens enkele **bijzonderheden** heeft gemeld. Ik was daar daarom zoo blij mee, omdat ik zoo veel van Oom gehouden heb. Hij heeft op mijn jonge leven **zoo'n grooten** en goeden indruk gemaakt, en ik heb hem ook altijd bewonderd om zijn eerlijkheid tegenover de personen. Het sterkst vond ik dat uitgedrukt in de verhouding tegenover dr. Kuyper, den rotterdamschen predikant. Van huis uit had Oom in andere opzichten andere denkbeelden, en bezat hij andere sympathieën, dan oppervlakkig gesproken, zich met den naam Kuyper lieten verbinden. Maar toen hij eenmaal dr. Kuyper als een oprecht man had **leeren** kennen, heeft hij zijn standpunt ten aanzien van verscheiden kerkelijke en theologische vraagpunten hem nooit ertoe verleid, de goede qualiteiten van dr. Kuyper te **miskennen**, of zelfs maar te verzwijgen. En daaruit proef je, vooral na eenige ervaring van het ker-

kelijk leven en den openlijken strijd, den eerlijken christen; die precies zegt, wat hij voor waarheid houdt, maar nooit personen bestrijdt, of personen die anders denken of schijnen te denken, den lof en de eere onthoudt, waarop ze recht hebben. Het stukje, dat juist dr. Kuyper, waarschijnlijk van deze dingen zelf onkundig, in de **Rotterdamsche kerkbode** schreef (ik krijg de bladen wekelijks toegezonden) was uit mijn hart gegrepen en het trof me eveneens door zijn eerlijkheid en zuivere waardering. Het is mooi, Bep, zulk een Vader gehad te hebben. Ik heb mijn Vader nauwelijks gekend; jouw Vader heeft, **zoo**-vaak hij mij in mijn jeugd onder zijn bereik gehad heeft, aan mij den plicht van een vader vervuld, door mij op Christus te wijzen, als wij zoo samen liepen, en mij het mooie te laten zien van de worsteling voor kerk en geloof.

Als je thuis komt, wil je dan Tante ook nog van mij hartelijk danken voor den ontvangen brief?

Graag wil ik probeeren, de vraag, die je stelt, heel in het kort te beantwoorden. Als ik me wel herinner, was jij erbij, toen ik voor de eerste maal in de Tidemanstraatkerk Zondag 22 behandelde, waar dezelfde kwesties aan de orde zijn. Ik heb voor verschillende vereenigingen, en ook eens voor de radio, een lezing gehouden over het onderwerp: Tusschen dood en eindgericht. Dat spijt me nu, want anders zou ik dat onderwerp gekozen hebben voor mijn volgende radiolezing; ik heb al een paar verzoeken, om er een te houden, moeten afslaan, om den tijd, maar zal het later toch wel weer eens doen, en ik zou dan graag juist dit onderwerp gekozen hebben, als ik het niet reeds gedaan had.

Ik geloof, dat de heele moeilijkheid voor je verval, als je scherp onderscheidt tusschen '**verlangen**' en '**smart**'. **Zeker**, de ziel verlangt naar het lichaam. Het visioen van het vijfde zegel (de zielen onder het altaar) en vooral wat Paulus zegt in 2 Cor. 5 spreekt hier duidelijk genoeg. In 2 Cor. 5 : 1-10 ontwikkelt Paulus de gedachte, dat de ziel zonder lichaam te vergelijken is met een mensch zonder kleed, of zonder huis. Hij verlangt naar zijn kleed, naar zijn 'behuizing'. Dit aardse lichaam is een '**tabernakel**', d.w.z. een lichte behuizing, die men (denk aan een **oosterschen** tent) makkelijk opbreken kan, die niet vast is als een **steen** gebouw, en niet tegen een krachtigen windstoot kan; maar in elk geval toch een huis of een kleed. En dat lichaam **behoort** bij de ziel krachtens Gods **schepingsorde**. Hij heeft immers ziel en lichaam op elkaar

aangelegd, en daarom kan het einde **noch** van **Gods** 'verlangen', **noch** van **ons** 'verlangen' **nooit** zijn een **lichaamloos** bestaan voor den mensch. **Zoolang het lichaam niet bij de ziel is, is Gods werk, ook Gods verlossingswerk, nog niet ten einde toe volbracht.**

Wel in beginsel (Golgotha en Paaschfeest), **zoodat** de zaligheid **vast** ligt, en de zielen **van stonde aan** tot Christus gaan, maar dat **aanvankelijke** zaligheids-geschenk moet nog **tot volle heerlijkheid** gebracht worden op den jongsten dag, als Gods verlossingswerk in Christus zijn laatste voltooiingsdaad ontvangt in de opwekking van het lichaam en de hereeniging met de ziel. Daarom **verlangen** de zielen ook naar dien jongsten dag, ook **terwille** van hun lichaam, hoewel in de eerste plaats niet daarom, maar vooral omdat dan Gods werk volkomen ten einde zal gekomen zijn, omdat dan Gods naam op aarde niet meer gelasterd wordt, omdat dan heel de kerk (niet slechts een deel ervan) verlost zal zijn.

Maar is dat verlangen nu smart of pijn? Welneen! **God verlangt immers ook, en de engelen ook.** Toch is dat geen pijn bij God en bij de engelen, alleen maar een zich uitstrekken tot wat voor hen ligt. Zoo is het ook met de zaligen, die bij God zijn. Hun verlangen is geen **smartelijk verlangen**, want het is onderscheiden van het verlangen hier beneden, dat nooit geheel vrij van zonde is, of van ongeduld, of van het egocentrische.

Je schrijft: hoe kan een ziel boven verlangen naar iets voor zich, terwijl toch boven alles zich richt op God? Maar als je je herinnert, wat ik boven schreef, dat nl. **God Zelf** ook **verlangt** naar de voltooiing van Zijn eigen werk in den jongsten dag, dan vervalt meteen de moeilijkheid. Want een ziel, die naar haar lichaam verlangt, **verlangt hetzelfde als God.** M.a.w., **daarin** heeft zij juist haar **eenheid** met God. Ware liefde beteekent ook: hetzelfde willen als degene, dien wij liefhebben. Welnu, laten wij het eens kras zeggen: als je Vader **niet** verlangde naar de jongste dag, dan zou hij juist daarom niet met God een zijn, want naar dien dag 'hijgt' de hemel zelf, omdat de jongste dag de sabbath van God zijn zal.

Vergeet ook niet, Bep, dat er tweeërlei begeerte is, een begeerte der zelfzuchtigheid (waarbij alles draait om **ons zelf**), zonder dat wij aan God of aan de gemeenschap der heiligen, Gods werk, denken, **en** een ander verlangen, dat **'theocentrisch'** is, d.w.z., waarin God het eerste is, en dan Gods werk, b.v. de gemeente, en de verlostte natuur, de verlostte schepping, en pas in gemeenschap met die alle **wijzelf**. Daarom is het aardse **begeeren** vaak zoo zondig, want wij zoeken soms onszelf en denken niet aan Gods heerlijkheid, noch aan de verlossing van Zijn kerk. Maar in den hemel is die zonde geheel en al weg. En daarom verlangen de zielen eerst naar Gods heerlijkheid. En **omdat** het tot **Gods** verheerlijking behoort, dat **zijn** werk zijn vollen wasdom bereikt, daarom verlangen de zielen ook naar hun eigen lichaam. Wij zouden het dus zoo kunnen zeggen: je Vader verlangt naar zijn lichaam, niet omdat dat voor hem van beteekenis is, maar omdat hij ook daarin (als met een goed instrument) God ver-

heerlijken kan. Hij verlangt evenwel zijn eigen heerlijkheid niet, zonder die van God, en zonder die van de kerk. En daarom roept hij met de zaligen mee om de toebereiding van de kerk, om de toebrenging van de laatste uitverkorenen, om de uitheffing van Gods naam boven alle zonde en lastering der menschen uit.

Dit verlangen kan niets smartelijks hebben, want het is, wijl het zonder egoïsme is, **gehoorzaamheid** aan God, **vereeniging** met Hem. Dit verlangen is daarom ook nooit los van het diepe begeeren, dat Gods wil gedaan worde, en dat Hij Zijn tijden moge vervullen op Zijn tijd. Als je dan daarbij bedenkt, dat natuurlijk in die andere wereld geen begrip van 'tijd' meer is, **zoodat** je Vader niet denkt b.v. nu moet het nog **'zooveel jaren'** **duren**, dan geloof ik, dat de vraag niet opgelost is (want er blijven natuurlijk geheimen voor ons), maar toch inzooverre beantwoord, dat je verstaat, waarom dit verlangen geen pijn is.

Het is goed, over die dingen na te denken. Want uit het bovenstaande volgt, dat onze **dooden** ook verlangen naar de toebrenging van de kerk tot Christus. M.a.w. – om het nu heel concreet te zeggen – je Vader verlangt ook naar de toebrenging van zijn kinderen, en naar hun blijven bij God. Hier is het diepste mysterie: boven vleesch en bloed staat de band, de geestelijke band aan God, **zoodat** een zalige geen pijn meer hebben kan, zelfs als hij ginds 'mist', wie hij hier beneden bij zich gehad heeft, en anderzijds is de zaligheid in God verbonden met de hooge vreugde, als de 'onzen' naar het 'bloed' ook de 'zijnen' zijn naar den 'Geest'. **Zoodat** wij niets kunnen doen, om onze **dooden** naar **ons** te trekken, maar alles kunnen doen, om **ons met hen naar God** te laten trekken door den Geest, die hen en ons verbinden wil. De eenige manier om met onze **dooden** in **Geestes-** en 'verlangens'-gemeenschap te staan, is: God dienen. Als we daaraan denken, dan kan een sterfbed, **zoals** jij van nabij hebt mogen zien, een kracht in het leven zijn, een **heiligende** kracht, een 'trekking' naar boven. Eerst naar God, en daarna en daardoor en daarin ook naar onze **dooden**, die de Zijnen zijn, Zijn 'levenden'.

Met blijdschap heb ik een Zondagmiddag voor dezen brief bestemd. Het onderwerp is onze gedachten waard, en ik kan me zoo indenken, dat deze en dergelijke vragen je bezighouden. Ze houden ook mij vaak bezig. Het beeld van mijn Moeder heeft me ook al meer dan eens iets te zeggen gehad, als ik alleen was, en aan haar dacht.

Groet Tante hartelijk van me. En wees ook eveneens van mijn meeleven overtuigd,

als steeds,

je

Klaas

W.G. de Vries

¹ Dr. A. Kuyper jr. (1872-1941), zoon van dr. Abraham Kuyper

LATEN WE WEL WEZEN*

Inleiding

Schooldagredes hebben nogal eens mysterieuze titels. Schooldagbezoekers moeten dan cryptogrammen oplossen om wijs te kunnen worden uit het programma.

En laten we wel wezen, ook mijn titel munt niet uit in duidelijkheid. Maar de uitdrukking die boven mijn toespraak staat, geeft wel trefzeker weer waar ik het over wil hebben.

U kent de uitdrukking vast wel.

Laten we wel wezen. Dat zegt een ouder in een discussie met een zoon of een dochter over wat wel en wat niet mag. Laten we wel wezen, dat kun je toch niet maken.

Laten we wel wezen. Dat zegt iemand tegen een leverancier die ingewikkelde excuses aanvoert voor mankementen in het geleverde produkt. Laten we wel wezen, ik heb niet betaald voor een kneus.

Wat bedoelt die vader of moeder eigenlijk? Wat doet die klant als hij zegt: laten we wel wezen?

Ze doen een beroep op degene met wie ze spreken. Laten we wel wezen. Dat wil zeggen, het is toch zo. Gebruik je gezond verstand nu eens. Bij alles waarover we het oneens zijn, staat dit toch zeker buiten discussie?

De uitdrukking 'laten we wel wezen' gebruiken we om een beroep te doen op iets waarover we het toch wel eens zijn. We verwijzen ermee naar een veronderstelde gemeenschappelijke basis.

De vraag die ik met u onder ogen wil zien is deze. Is het mogelijk om in zaken van ons Christelijk geloof te zeggen: laten we wel wezen? Onder elkaar doorgaans wel. Maar tegenover buitenstaanders?

Uitdagingen

Omgekeerd gebeurt het zeker. Ongelovigen hebben er slag van christenen uit te dagen: laten we wel wezen, dat kan toch niet waar zijn?

Eén van mijn Groningse leermeesters in de filosofie, professor Lolle Nauta, was van gereformeerden huize. Maar hij was al tijdens zijn studententijd tot de conclusie gekomen dat geloven en nadenken niet te combineren zijn.

Voor het eerste tentamen dat ik bij hem deed, gaf hij me o.a. een boek op dat de titel had: over oorsprong en eind van de metafysica (geschreven door Ernst Topitz). De schrijver probeert daarin een verklaring te geven voor de neiging van de mens om te denken dat er meer bestaat dan de wereld die we met onze zintuigen kunnen ervaren. Mensen dromen graag, en ze proberen greep te krijgen op hun wereld door aan te nemen dat 'achter' die wereld verklarende principes zitten. Het wordt nu tijd, zo betoogt het boek, om met beide benen op de grond te gaan staan

en al die verhalen over wat boven de natuur uitgaat op te bergen waar ze horen, in het sprookjesboek. Laten we wel wezen. Moderne mensen zijn langzamerhand toch te nuchter voor metafysica.

Professor Nauta begon het tentamen met dit boek. Wat vind je ervan? Mijn antwoord was dat ik per saldo toch niet erg onder de indruk was van de strekking ervan. De schrijver neemt vanaf de eerste pagina geen moment rekening zelfs maar met de mogelijkheid dat er iets waar is van wat b.v. christenen geloven. Hij begint en eindigt met pogingen om die waandenkbeelden psychologische sociologisch te verklaren.

De rest van het tentamen ging over andere boeken.

Niet zo lang geleden kwam ik een column van Nauta tegen in het *Filosofie Magazine*. Hij is niet veranderd. In zijn column neemt hij het op voor de filosofen die 'met een grote boog om de kerk heen' lopen. 'Je verstand gebruiken en een godsdienst aanhangen, die twee dingen konden volgens hen niet samengaan en dat vind ik ook.' Laten we wel wezen.

Deze ervaring is natuurlijk persoonlijk. Maar ik ben er zeker van dat velen van u dergelijke verhalen zouden kunnen vertellen. Je bent gereformeerd, je gelooft in God. Je leermeesters, je kennissen, je collega's vinden je prima. Maar als zo nu en dan ter sprake komt dat je in je leven met God omgaat, dan zijn ze verbaasd. Hoe kan zo'n verstandig iemand zulke ideeën hebben? Laten we wel wezen, dat past toch niet in deze tijd.

Hoe reageer je in zulke gevallen? Misschien lach je maar een beetje. En je hoopt dat de ander denkt: als zo'n verstandig iemand een gelovige kan zijn, misschien is geloven dan toch minder gek dan ik dacht.

Maar als er wordt doorgepraat? Vaak zal dan blijken dat we elkaar niet bereiken.

Ongerijmd?

Overigens is het vroeger niet anders geweest. De apostel Paulus vertelt dat het evangelie van de gekruisigde voor de moderne en verstandige Grieken een dwaasheid is. Hij ervaart dat ook wanneer hij in Athene met een aantal nieuwsgierige intellectuelen in gesprek komt. Zodra hij gaat spreken over een lichamelijke opstanding uit de doden haken ze af. De meesten althans. Laten we wel wezen, zeggen ze dan, dergelijke verhalen hoeven we toch niet serieus te nemen?

Hoe reageren we in zulke gevallen?

Sommige gelovigen trekken de conclusie dat er inderdaad niet redelijk over het geloof gesproken kan worden. De gedachtengang is dan dat de moderne, wetenschappelijk

gevormde mensen eigenlijk wel gelijk hebben. Wie redeneren wil, kan ook niet anders dan het geloof afwijzen. Maar wat heeft Jeruzalem ook met Athene te maken. Geleerdheid staat het kinderlijke geloof toch alleen maar in de weg?

Wie zo spreekt, lijkt Paulus aan zijn kant te hebben. Schrijft de apostel niet dat God de wijsheid van de wereld tot dwaasheid heeft gemaakt? En riep de Heer zelf zijn leerlingen niet op om te geloven als de kinderen?

Ja, maar moeten we ons verstand echt op nul zetten als we geloven? God heeft mensen toch niet voor niets het vermogen om te denken gegeven?

En trouwens, zou het niet aan je gaan vreten als je eigenlijk iets moest geloven wat eigenlijk onmogelijk is? Dat de werkelijkheid van God ver bóven ons verstand uitgaat, ja natuurlijk. Maar moeten we ons verstand geweld aandoen? Vraagt het geloof in God het offer van ons gezond verstand?

Misschien herinnert u zich nog dat deze vraag gesteld werd toen gereformeerde studenten het afgelopen jaar hun Paascongres gingen houden. De organisatoren van het congres vonden dat we moeten oppassen dat christenen niet weglopen voor de confrontatie met de denkers van deze tijd. Die confrontatie moeten we niet ontlopen met de stelling dat geloven nu eenmaal niets te maken heeft met denken. Met een persoonlijk getuigenis kun je misschien kritische vragen overstemmen, zo werd gezegd, maar een bevredigend antwoord is natuurlijk iets anders.

Denkend geloven

Als deze opvatting voortkomt uit het besef dat we met ons geloof midden in de wereld moeten gaan staan, dat we bereid moeten zijn om rekenschap af te leggen van de hoop waaruit we leven, ben ik het er hartgrondig mee eens. Christenen behoren niet de weg van de minste weerstand te kiezen. De verdediging van het geloof vraagt op z'n minst dat we de tegensprekers serieus nemen.

Ongelovigen dagen ons uit. Hun 'laten we wel wezen' komt van alle kanten op ons af. En misschien bekruipt onszelf dat gevoel van tijd tot tijd. Laten we wel wezen, waar zijn we eigenlijk mee bezig?

Kunnen we het ons veroorloven de vragen uit de weg te gaan? Volgens mij niet. Bij voorbeeld al niet, omdat we dan een gerede kans lopen dat we zonder het door te hebben, toch door de 'geest van de tijd' ingepakt worden. Het is beter juist wel uitdrukkelijk aandacht te vragen voor de verhouding tussen gangbare theorieën en de leer van de Schrift.

De eeuwen door zijn er christenen geweest die de confrontatie aangingen. Zij werden apologeten, verdedigers van het geloof tegenover de tegenstanders.

De tegenstanders zeiden: Laten we wel wezen, we kunnen toch eigenlijk niets over God weten? Religie is toch te primitief om in onze tijd nog serieus te nemen?

En dan antwoordden de apologeten: Vinden jullie dat?

Kom nou. Hoe is het mogelijk dat iemand zulke ondeugdelijke argumenten gebruikt? Hoe kan iemand zo verblind zijn dat hij de kracht en de goddelijkheid van de Schepper niet ziet?

Laten we nu wel wezen!

Thomas Reid

Ik wil u twee figuren voorstellen die in de geschiedenis van de filosofie een rol van betekenis hebben vervuld, denkers die er niet in berusten dat de redelijkheid wordt uitgespeeld tegen de religie. Deze kennismaking kan – hoop ik – duidelijker maken hoe dat gaat, argumenteren ter verdediging van het geloof. Kan dat eigenlijk wel? Zijn er risico's? En wat is de waarde ervan?

De eerste denker die ik u wil voorstellen, leefde in de 18e eeuw. Deze eeuw staat bekend als de eeuw van de verheerlijking van de redelijkheid. De toonaangevende intellectuelen van die tijd verwachten veel van de toekomst. De rede zal bijgeloof en angst overwinnen. De wetenschap neemt het stuur van de maatschappelijke ontwikkeling over van de religie. Onvrijheid en afhankelijkheid zullen steeds meer worden uitgebannen.

Eén van de motoren van de beweging van de redelijkheid is de Schotse filosoof David Hume. Hij stelt zich vooral ten doel de grenzen te onderzoeken van wat de mens redelijkerwijs kan weten. En hij komt tot de conclusie dat die grenzen in het verleden veel te ruim zijn opgevat. Hume roept in één van zijn boeken² zijn lezers op eens bij hun boekenkast te gaan staan. Ga je boeken eens na. Bevat een boek redeneringen over hoeveelheden of getallen? Nee? Bevat het dan feitelijke gegevens over de wereld zoals we die kunnen waarnemen? Ook niet? Gooi het dan maar in het vuur, want – laten we wel wezen – dan kan er niets van echte waarde in staan.

De denker waar het mij nu om gaat, één van de twee die ik aan u wil voorstellen, verzet zich tegen dit scepticisme van Hume. Ik bedoel *Thomas Reid*³, de eveneens Schotse filosoof die bekend staat als de pleitbezorger van het gezonde verstand. Reid accepteert niet dat we eigenlijk niets kunnen weten buiten wat we met eigen ogen kunnen zien.

Hij kaatst de bal terug. Laten we nu wel wezen, welk mens met een gezond verstand kan ontkennen dat we in de zichtbare wereld iets kunnen ontdekken over de 'oorzaak' daarvan, d.w.z. over de Schepper. Dit berust op een algemeen principe dat niemand met een gezond verstand kan ontkennen. Wanneer we een voorwerp bestuderen, en we ontdekken dat het een zinvol ontwerp vertoont, dan zal toch niemand eraan twijfelen dat het door een intelligent iemand is gemaakt?

Hume had gezegd dat het universum niets anders is dan een feit, punt uit. Uit het bestaan ervan kunnen we niet opmaken of het met wijsheid is gemaakt of niet. Het is er gewoon. Reid vindt deze stelling zeer merkwaardig. Zouden we geen conclusies kunnen trekken voorbij aan wat we kunnen zien? Dit zou op allerlei terreinen rare consequenties hebben. Hoe zou ik er dan bij voorbeeld ooit ze-

ker van kunnen zijn dat een medemens iets begrepen heeft. Zien kan ik dat niet. Ik kan wel de effecten van het begrip waarnemen, bij voorbeeld als hij een repetitie goed maakt. Het is dus toch heel gewoon dat we uit de gevolgen iets opmaken over de oorzaken?

Laten we wel wezen. Wie meent uit de natuur niets te kunnen opmaken aangaande de Schepper, die moet ook maar aanvaarden dat hij nooit kan weten wat er in zijn medemens omgaat.

Door zijn scherpe analyses heeft Reid een ban weten te breken. Mensen als **Hume** kunnen wel met veel vertoon van geleerdheid beweren dat we 'natuurlijk' niets over God kunnen zeggen. Maar dat standpunt verteert zichzelf. Het botst met het gezonde verstand.

De manier waarop Reid zijn geleerde tijdgenoten te woord staat, werkt bevrijdend. Hij laat zien dat gelovigen zich niet angstig hoeven terug te trekken, wanneer ze worden uitgedaagd. Kom maar op met de argumenten, dan kunnen we ze eens nauwkeurig bekijken. En wie weet is er een grond te ontdekken om van onze kant te antwoorden met een tegen-uitdaging. Laten we nu wel wezen, zo kun je toch niet redeneren?

Reid heeft school gemaakt. **Hume** liet zich op dit punt niet overtuigen. Maar velen werden door Reids benadering geïnspireerd. Ook theologen, o.a. in de Verenigde Staten, hebben gebruik gemaakt van zijn denkbeelden.

Dit is positief te waarderen. Maar in het werk van Reid en in de wijze waarop dit verwerkt is, ontdekken we ook een risico. Een risico dat iemand loopt die het geloof verdedigen wil met de dezelfde wapens als de tegenstander. Je kunt gemakkelijk teveel van die wapens gaan verwachten. Thomas Reid heeft een stimulans gegeven aan wat genoemd wordt de 'natuurlijke theologie', een theologie die geen beroep doet op Gods openbaring in de Schrift, maar die bouwt op redelijke argumenten.

Goed beschouwd is zo'n theologie toch gauw uitgepraat. De schepping vertelt Gods eer, maar zijn wet gaat daar ver bovenuit. De Schrift overtreft het boek van de natuur waar het gaat om de openbaring van God. Argumenteren over de inhoud van het geloof is waardevol, maar het kan niet zo zijn dat het Evangelie wordt gesnoeid naar het model van het menselijke redeneren.

Uiteraard twijfelt geen christen daaraan. Maar een te hoge verwachting van een 'natuurlijke' theologie kan toch een verschromelende uitwerking hebben.

Daniel Schleiermacher

Ik stel u nog een tweede figuur voor. Een Duitse theoloog en filosoof rond 1800. Ik bedoel **Daniel Schleiermacher**.⁴ In Schleiermachers omgeving zijn de idealen van de redelijkheid niet meer zo vanzelfsprekend. Een aantal dichters en schrijvers, waaronder ook filosofen, maakt bezwaar tegen de gedachte dat de wereld moet worden benaderd langs de weg van het denken. Zou de wereld echt met het verstand begrepen kunnen worden. Als we alles op de kaart van het verstand zetten, wordt onze verstandhouding met de werkelijkheid dan niet te zakelijk, koud en

schraal? Kent de werkelijkheid geen mysteries die een gevoelsmatige benadering behoeven?

Tussen haakjes, deze **kritiek** op het rationalisme lijkt wel iets op wat in onze tijd naar voren gebracht wordt, b.v. vanuit de New Age-beweging.

Schleiermachers vrienden zijn **romantici** die zich verzetten tegen een versmalde, verstandelijke wereldbeschouwing. Er zijn onvermoede rijkdommen in het menselijke innerlijk te ontdekken. Niet het rechtlijnige, het voorspelbare vormt het wezen van de wereld. Wie de natuur bestuderen wil, moet zich niet richten op de keurig gesnoei-de hagen in de parken, maar op het grillige van de ongerepte natuur. Snijbloemen zijn prachtig, maar losgeraakt van de wortels missen ze levenskracht.

Zoals we zoéven al zeiden, menen velen in de 18e eeuw dat de mensheid zo langzamerheid te verstandig wordt voor het christelijk geloof. Mensen die vasthouden aan primitieve verhalen uit de bijbel missen ontwikkeling. En theologen die de waarheid van die verhalen in een soort wetenschappelijk kader plaatsen, verdienen al helemaal geen waardering.

Het verdriet Schleiermacher dat zoveel ontwikkelde mensen de godsdienst verachten. Hij zet zich tot het schrijven van een verdediging van de religie.

Hoe gaat Schleiermacher te werk? Zijn aanpak is heel anders dan die van **Reid**. Tegenover de rationalisten zoekt hij aansluiting van de in zijn dagen moderne critici van de overschatting van de rede.

Schleiermachers doel is te laten zien dat elke ontwikkelde persoon de waarde van de religie eigenlijk zou moeten erkennen. Dat dit in feite niet gebeurt, komt voort uit misverstand.

De **kritici** van de religie hebben gelijk als ze bedoelen dat veel godsdienstige mensen onhoudbare stellingen verdedigen. Godsdienst is niet een zaak van objectieve kennis. Ook moet godsdienst niet worden opgevat als een bron van regels voor goed en kwaad. De verachters van de religie hebben gelijk als ze zeggen: laten we wel wezen, daar kunnen ontwikkelde, moderne mensen niet mee uit de voeten.

Maar van het wezen van de religie hebben ze intussen niets begrepen. Religie is iets van het innerlijk van de mens, iets van het besef van verbondenheid tussen de mens en de werkelijkheid. Schleiermacher gaat in de aanval. Laten we wel wezen, wie kent niet het gevoel van **kleinheid** tegenover het universum? Het besef van afhankelijkheid van wat onze menselijke maat te buiten gaat?

Kunnen we niet aansluiten bij de vernieuwing die de romantische denkers en dichters voorstaan?

Eigenlijk zou toch elke ontwikkelde persoon de waarde van religie moeten herkennen. Laat men maar afwijzen wat veel kortzichtige mensen van de religie maken. Als men dan maar gaat inzien dat het wezenlijke van religie hoort bij de mens. Dat moeten de doorgewinterde rationalisten toch kunnen begrijpen.

In de figuur van Schleiermacher ontmoeten we dus op-

nieuw iemand die niet accepteert dat de godsdienst een zaak wordt van onontwikkelde, achtergebleven lieden. Hij wil, net als Reid, een ban breken. Er moet geen afstand groeien tussen de ontwikkeling van de cultuur en de godsdienst. Niet alleen is dat voor de ontwikkeling van de cultuur verkeerd, vooral ook voor de godsdienst zou die afstand op termijn de dood in de pot zijn. De godsdienst zou verschrompelen tot een onbelangrijk verschijnsel, ergens in de kantlijn van de geschiedenis. De bedoelingen van Schleiermacher zijn mijns inziens te waarderen.

Hoe was de reactie van de 'ontwikkelde verachters van de religie'? Schleiermachers invloed is groot, tot op vandaag. Veel moderne theologen volgen zijn spoor.

Schleiermachers tijdgenoten reageren verschillend. Goethe moet uiteindelijk niet veel van Schleiermacher hebben. Ondanks een veelbelovend begin, is Schleiermachers boek uiteindelijk voor hem toch veel te christelijk. De romantische vrienden zijn positiever.

Dramatisch is ondertussen dat in de kerkelijke **kring** waarin Schleiermacher verkeert, zeer **kritisch** gereageerd wordt. Men vindt dat Schleiermacher te ver is gegaan in zijn tegemoetkomingen aan de verachters van de religie. In zijn poging om aan te sluiten bij de beweging van de Romantiek, lijkt Schleiermacher de religie haast pantheïstisch op te vatten, d.w.z. dat hij God en het universum zo ongeveer aan elkaar gelijk maakt. God dienen wordt beseffen dat we afhankelijk zijn van het oneindige. Waar blijft zo het bijzondere van de leer van de verlossing door Christus? En zet Schleiermacher niet de deur open voor subjectivisme, d.w.z. voor de gedachte dat geloof berust op persoonlijke ervaring?

Deze **kritische** vragen zijn mijns inziens terecht. In de aanpak van Schleiermacher schuilt een levensgroot probleem. Ik heb veel waardering voor de houding van: laten we wel wezen, religie is geen achterhaalde zaak. Het is mijns inziens ook niet verkeerd aansluiting te zoeken bij overtuigingen bij de degene die je bereiken wilt.

Maar het is wel oppassen geblazen. Je kunt tegenstanders van het geloof ook teveel willen toestemmen.

Schleiermacher zegt tegen zijn tegenstanders⁵: Ga gerust uit van de mens, van zijn zelfbewustzijn. Want in de mens vinden we niet alleen verstand en wil, maar ook gevoel en het vermogen de wereld op een diep-persoonlijke manier te aanschouwen. Het moet de romantici wel aannemelijk in de oren klinken. Laten we wel wezen, de mens is meer dan denken.

Maar waar leidt deze gedachtengang toe? Komt de weg via de menselijke ervaring eigenlijk vanzelf uit bij het evangelie van Christus? God spreekt weliswaar mensen in hun concrete leven aan, maar met een boodschap die – zacht gezegd – toch verrassend moet heten. De weg die God heeft gekozen om mensen te redden, zou toch niet in het hart van de mens zijn opgekomen.

Risico's

Nog sterker dan bij Thomas Reid roept Schleiermachers verdediging van de godsdienst vragen op.

Er zijn klaarblijkelijk risico's.

We hebben er twee gesignaleerd.

We kunnen teveel gaan verwachten van onze methode van geloofsverdediging. Het 'laten we wel wezen' wordt dan meer dan een uitdrukking waarmee we verbinding proberen te leggen met de mensen in de eigen, moderne tijd. In wat we gemeen hebben met de wereld om ons heen, bij voorbeeld de redelijkheid, zoeken we dan zo ongeveer de grondslag voor onze godsdienstige overtuiging. Wie veel verwacht van een 'natuurlijke theologie' in de lijn van Thomas Reid, zou in die fout kunnen vervallen.

We kunnen ook, in onze ijver om de tegenstanders te bereiken, teveel van de inhoud van onze christelijke overtuiging prijs geven. We laten dan de voorwaarden waaronder we het gesprek over de inhoud van het geloof voeren, bepalen door de tegenstanders. Schleiermacher is hieraan niet ontkomen. Hij begint ermee zijn tegenstanders gelijk te geven, en pas daarna zegt hij: laten we wel wezen, nu moeten jullie toch erkennen dat religie geen achterhaalde onzin is. Met die toegeeflijke start, ga gerust uit van de mens, belemmert Schleiermacher zelf de weg naar de erkenning van het evangelie waarmee God mensen verrast en overweldigt.

Het overtuigingskracht van het evangelie berust niet op menselijke argumentaties. En we zullen ons niet door gangbaar ongeloof laten aanwijzen binnen welke grenzen religie nog acceptabel is.

De uitdaging aannemen

Maar ik wil niet met de gevaren en de risico's eindigen. In de bedoeling van verdedigers van het geloof zit iets dat we nooit moeten opgeven.

Het evangelie is niet iets waarvoor je je schamen moet, ook niet intellectueel.

We hoeven helemaal niet te verwachten dat we met verstandelijke argumenten Gods bestaan en werk kunnen bewijzen, om toch al onze mogelijkheden, ook die van het verstand, te gebruiken om de Almachtige eerbiedig te erkennen.

We hoeven ook de gangbare ideeën over waar een ontwikkeld mens wel of niet uit de voeten kan, niet accepteren als het raam waarbinnen we over God zouden moeten spreken, om toch wel goed te luisteren om het geloof te verwoorden op een wijze die in de eigen tijd verstaanbaar is.

Wezenlijk is dat we de waarde van argumenteren niet te hoog aanslaan. Argumenteren is pogen een brug te slaan.

We vergissen ons zeer wanneer we gaan denken dat de waarheid van het evangelie van argumenten (welke dan ook) afhangt.

Paulus kan op de Areopagus onbekommerd verwijzen naar de klaarblijkelijke wens van de Atheners om goden te dienen. En even later zegt hij: laten we wel wezen, zeggen uw eigen dichters ook niet dat God geen wezen is dat in een tempel kan worden opgesloten of een figuur ver weg.

Paulus slaat een brug. Maar hij piekert er niet natuurlijk over zijn geloof te funderen op een algemeen religieus besef of op de wijsheid van Griekse dichters, ook al zijn daarin aanknopingspunten te vinden voor een ontmoeting.

Nee, Paulus **gelooft** van jongs af op grond van de **Schrift**, en hij herinnert zich al te goed dat hij door de Gekruisigde zelf is geroepen, op een niet mis te verstane wijze.

We moeten de waarde van argumenteren niet overschatten. Maar we blijven wel argumenteren.

C.S. Lewis, een indrukwekkende 20ste-eeuwse **verdediger** van het geloof, heeft eens gezegd dat argumenteren

vóór het geloof vooral ook voor de gelovige van belang is. Midden in de discussies van vandaag gaan staan, en laten zien dat er daar geen enkele reden is om je te generen,

kan het christelijk élan versterken. Terwijl omgekeerd het knagende gevoel dat het geloof niet met nadenken verenigbaar is en dus maar een beetje in het donker moet blijven, fnuikend is voor het christelijke leven.

We mogen best naar buiten komen. Er is een boodschap die betrouwbaar is en die het waard is door iedereen aanvaard te worden.

Laten we wel wezen. God afwijzen is toch eigenlijk te gek voor woorden!

Zouden we onze Maker niet eren? Zouden we het in ons hoofd halen ons af te sluiten voor de boodschap van redding in Christus?

Mensen, laten we nu wel wezen.

K. Veling

* Toespraak, gehouden op de Schooldag, woensdag 29 september jl

¹ Jaargang 2, nummer 2, maart 1993.

² Aan het eind van zijn *An Enquiry Concerning Human Understanding*.

³ Een zeer informatief boek over Reid is: **Keith Lehrer, Thomas Reid, Londen/New York 1989.**

⁴ Een introductie in Schleiermachers apologetische werk biedt het proefschrift van **W.J. Aalders, Scheiermacher's Reden über die Religion als proeve van apologie**, Leiden 1909.

⁵ Ik gebruik hier een typering van Aalders, in het genoemde werk, p. 180.

BOEKBESPREKING

STUDIEBIJBEL: LUCAS

De nieuwste uitgave in het zogeheten 'Studiebijbelproject' van Uitgeverij In de **Ruimte** te Soest is een deel over het evangelie naar Lucas. Een heel team van deskundigen uit evangelische **kring**, zowel mannen als vrouwen, heeft aan dit commentaardeel gewerkt. En het resultaat mag er zijn: een schitterend uitgevoerd boekwerk van bijna duizend pagina's, waarin veel informatie over de tekst en de betekenis van het derde evangelie te vinden is. Een uitstekend hulpmiddel bij de bijbelstudie, dat tegelijk wetenschappelijk verantwoord en voor iedereen toegankelijk is. De uitvoering van deze Studiebijbelserie is als volgt. Op de linkerpagina vindt men de **Griekse tekst op basis van de Textus Receptus**, de eeuwenlang kerkelijk aanvaarde tekst, (met een overzetting van de Griekse tekst in Arabische letters), een vertaling (tussen de regels) die het Grieks letterlijk volgt, en een **tekstkritisch** apparaat waarin de **belangrijkste tekstvarianten worden aangegeven**. De rechterbladzijde biedt een selectie uit **elf** bijbelvertalingen (vijf in het Nederlands, drie in het Engels, twee in het Duits en een in het Frans) en een beknopt vers-voor-vers commentaar. Men heeft dus eigenlijk allerlei boeken (tekstboeken, vertalingen en een commentaar) in een band verzameld.

Het nieuwe van deze Studiebijbel is vooral het **commentaar** bij de bijbeltekst. Dit maakt een solide indruk: veel tekstverwijzingen, zo nodig uitleg van Griekse woorden en bespreking van belangrijke tekstvarianten. Men is erin geslaagd bij de verklaring niet te moraliseren, maar eenvoudig te omschrijven wat het betreffende vers **wil** zeggen. Exegetische knopen worden meestal niet **doorgehakt**, maar slechts ontward. De vers-voor-vers-methode heeft wel als nadeel dat relatief weinig aandacht wordt besteed aan het geheel **van de perikoop** en aan de **structuur** van grotere tekstverbanden.

Wat ons met deze uitgave geboden wordt, is echt een **studiewerk**. Het bijzondere van de Studiebijbel zit niet in het nieuwe van allerlei exegetische inzichten, maar in de beknopte verzameling van basisinformatie rond de bijbeltekst. Juist daarom nodigt dit boek uit tot verdere studie, vergelijking met andere tekstuittgaven, vertalingen en commentaren. Wie het deel over Lucas heeft aangeschaft, kan met de studie beginnen.

P.H.R. van Houwelingen

N.a.v. J.C. Bette, G. v.d. Brink, J.W. v.d. Jagt (red.), *Het evangelie naar Lucas* (Studiebijbel, deel 4). Uitg. In de Ruimte, Soest.

Te koop gewaagd
Theologische boeken
'De Steur'

2e hands boekhandel en antiquariaat gespecialiseerd in theologie
Oudestraat 213, 8261 CM Kampen, tel. 05202-16276

Openingstijden: ma. t/m za. 10.00 tot 12.30 uur
13.30 tot 17.00 uur. Dinsdags gesloten.

ORIËNTATIE IN HET NIEUWE TESTAMENT

Een oriëntatie is een rondblik. Zo wil ds. C. den Boer de lezer van zijn nieuwste boek rondleiden in het landschap van het Nieuwe Testament. Als studie-leider aan de Theologische Hogeschool vanwege de Gereformeerde Bond in de Nederlandse Hervormde Kerk heeft hij natuurlijk allereerst zijn studenten op het oog, maar ook alle **bijbellezers** die behoefte hebben aan een korte schets van de hoofdlijnen in het Nieuwe Testament.

Vier hoofdlijnen worden uitgebreid besproken: het Koninkrijk van God, verlossing, gerechtigheid en eindtijd. Onder deze thema's behandelt ds. Den Boer allerlei aanverwante kernwoorden uit het Nieuwe Testament, maar dan zodanig dat ook de achtergrond van het Oude Testament in het blikveld blijft. Het zijn inderdaad 'enkele bijbels-theologische hoofdlijnen', zoals de ondertitel aangeeft. Elk hoofdstuk eindigt met een selectie van literatuur die geschikt is voor verdere studie. Verder bevat het boek een tekstregister en een lijst van **Grieks/Hebreeuwse** woorden.

De auteur schuwt overigens de **aktuele discussie** niet: zijn bespreking van het thema 'gerechtigheid' loopt uit op een interessante beschouwing over de politieke en theologische discussies rond de vertaling van de bijbelse gerechtigheid naar een rechtvaardige samenleving. Ook hier weet hij weer enkele forse hoofdlijnen te trekken: die van de schepping, van het verbond, van het kruis, van de heiliging en tenslotte de eschatologische lijn.

Gelukkig houdt het landschap van het Nieuwe Testament wel enig reliëf, doordat bij alle nivellerende lijnen die aan een dergelijke oriëntatie eigen zijn, toch het nodige onderscheid wordt gemaakt tussen bijvoorbeeld de evangelien en de brieven. Het zal echter vooral van de interesse van de individuele lezer afhangen, in hoeverre het eindresultaat voldoende perspectief biedt.

Dit boekje maakt deel uit van de serie 'Theologie in reformatorisch perspectief'. Via deze reeks kan men zich inmiddels ook laten oriënteren in de christelijke ethiek, in het diakonaat en in de liturgie. Aan te raden aan ieder die zijn theologisch blikveld wil verruimen.

P.H.R. van Houwelingen

N.a.v.: C. den Boer, *Oriëntatie in het Nieuwe Testament. Enkele bijbels-theologische hoofdlijnen*, Uitgeverij Boekencentrum, Zoetermeer. Omvang 124 pagina's. Prijs f 22,50.

De Verenigde Protestantse Kerk in Nederland

Al eerder wijdden we aandacht aan de ontwikkelingen in het Samen op Weg-proces dat moet leiden tot een verenigde protestantse kerk in Nederland. Het is bekend geworden dat ir. J. van der Graaf, die meer dan twaalf jaar namens de Gereformeerde Bond heeft deelgenomen aan de Raad van Deputaten Samen op weg, zich nu teruggetrokken heeft. Hij doet daarvan mededeling in *De Waarheidsvriend* van 14 oktober j.l. Er zijn volgens hem grenzen aan het dragen van verantwoordelijkheid. Die grens was bereikt. De roeping blijft volgens hem voor de Hervormde Kerk als geheel. We willen hem nu niet in de rede vallen met de vraag, of de grenzen van de verantwoordelijkheid voor deze Hervormde Kerk als zodanig ook niet allang zijn bereikt. We spreken nu ons respect uit voor deze o.i. moedige stap. We hopen ook dat deze stap in de richting mag leiden van toenadering tussen de Gereformeerde Bond en onze kerken.

Maar daarover nu niet verder. Uit hetzelfde nummer van *De Waarheidsvriend* geven we nog enkele dingen van belang door.

Om de dienst der verzoening

We citeren nu het volgende van de hand van ir. J. van der Graaf:

Bij alle rumoer in en om het Samen op Weg-proces mogen we niet vergeten, **waarom** het uiteindelijk ten diepste in de kerk gaat: om de voortgang van de dienst der **verzoening** in de gemeente, in de verkondiging van het Woord.

Over die dienst der verzoening ging het op een bepaald moment ook héél concreet op de vorige week gehouden **triosynode**, waar het ontwerp kerkorde voor een toekomstige verenigde kerk in éérste lezing aan de orde was. In deze kerkorde staat namelijk in het grondlegend artikel over 'de roeping van kerk en gemeente' (artikel 1) te lezen: 'Betrokken in Gods toewending tot de wereld belijdt de kerk in gehoorzaamheid aan de Heilige Schrift als enige bron en norm van de kerkelijke verkondiging en dienst, de drieënige God, Vader, Zoon en Heilige Geest'. In dit artikel wordt gepoogd de apostolaire roeping en het belijdende karakter van de kerk in één formulering te vatten.

Ouderling B. van Bokhoven (Linschoten) had hier echter een amendement ingediend, namelijk om op te nemen, dat de kerk is '**geroepen tot de dienst der verzoening**'. Want – aldus zijn toelichting – 'de dienst der verzoening behoort tot het wezen en de zending van de kerk' (2 Cor. 5: 11-21).

Dit amendement van broeder Van Bokhoven werd in eerste instantie verworpen, met 86 stemmen tegen en 71 stemmen voor (de triosynode bestaat uit 75 hervormde, 75 gereformeerde en 40 evangelisch-lutherse leden). Maar Van Bokhoven kende de spelregels. Bij een dergelijke nipte meerderheid van stemmen mag gevraagd worden de synoden afzonderlijk over een en ander te laten stemmen. De hervormde synode bleek toen de genoemde aanvulling van Van Bokhoven op het artikel met ruime **meerderheid** te willen aanvaarden, de gereformeerde synode verwierp deze echter, eveneens met ruime meerderheid de lu-

therse synode met overgrote meerderheid. Waarop de gereformeerde predikant **K.H. Wigboldus, Voorburg**, naar het spreekgestoelte kwam om te vragen waarom dat nodig was geweest, dit 'marktonderzoek'. Moest daarmee duidelijk worden hoeveel rechtzinniger de ene synode was dan de andere? De vraag stellen is haar beantwoorden.

Toen de vraagsteller intussen ook nog eens enkele hilariteit verwekkende opmerkingen maakte, reageerde Van Bokhoven met kennelijke innerlijke verontwaardiging, dat het hem ging om het hart van het kerk-zijn: de dienst der **verzoening!** En dat hij **dáár** om wilde weten hoe het per synode lag. Cijfers zijn hier wel symbolisch.

Ik verbaas me over de getalsmatige verhoudingen op deze trio-synode. Ze hebben met 'evenredige vertegenwoordiging' weinig te maken. Naast de miljoenen tellende Nederlandse Hervormde Kerk die met 75 mensen vertegenwoordigd is, ook 75 leden van de synodaal Gereformeerde Kerken die zo'n 800.000 leden tellen. En dan maar liefst 40 vertegenwoordigers van de Evangelisch Lutherse Kerk, die nog geen 30.000 leden telt!

Maar dit even terzijde. We geven ook nog iets door van het touwtrekken over de naam van de toekomstige eenheidskerk:

Bij de verdere behandeling van de concept-kerkorde hebben hervormd-gereformeerde afgevaardigden ook op (enkele) punten 'gescoord'. Het grondslagartikel is verbeterd. Maar de kerk zijn we kwijt geraakt, zei **ouderling A. Drost te Veen**: 'ik ben mijn kerk kwijt, ik ben mijn naam kwijt, ik ben mijn belijdenis kwijt en ik ben mijn **classis** kwijt'. Hij had al eerder gezegd, dat **nòch** hijzelf, **nòch** zijn gemeente, **nòch** zijn classis dit proces heeft begeerd. In zo'n formulering ligt de uitdrukking van een geprangd gemoed. Maar 'Drost' kan toch met zijn belijdenis verder leven, hij kan er toch zelfs mee in een hervormde gemeente verder leven? En hoe de classis verder oordelen zal – met name over de eigen positie van de classis, die overigens opnieuw 'in studie' wordt genomen – zal blijken. Maar eigenlijk is de uitroep van Drost een expressie van een gekrenkte liefde, liefde, die trouw bleef, ook onder 'gereformeerde' aanvechting van buitenaf, aanvechting vanuit de Gereformeerde Kerken, die **nú** zo snel mogelijk Samen op Weg willen.

Naam

Laat ik de hartekreet van Drost nog even toespitsen op de Naam van de nieuwe kerk, die nu in eerste lezing werd aangenomen: 'Verenigde Protestantse Kerk in Nederland'. Een naam, die tot stand kwam na herhaalde stemmingen, waarbij het uiteindelijk leek te gaan om een keuze tussen **Verenigde Hervormde Kerk in Nederland** en **Evangelische Kerk in Nederland**. Uiteindelijk kwam – omdat deze beide namen te geprofileerd werden geacht – toch nog het verlegenheidsvoorstel van de werkgroep kerkorde erbij: 'Verenigde **Protestantse** Kerk in Nederland'. Deze naam haalde het, al moet één en ander nog, in het kader van de hele kerkorde, door de classes.

Overigens deed ook op dit punt de gereformeerde ds. K.H. Wigboldus een poging de lachers op zijn hand te **krijgen**, door namelijk als 'gereformeerde' een kennelijk als 'ludiek' bedoeld amendement in te dienen met de bedoeling ook '**gereformeerd**' in de naam een kans te geven. 'Dan kan de Gereformeerde Bond voortaan heten "**Hervormde Bond in de Gereformeerde Kerk**".'

Deze naam nu heeft merkwaardige consequenties. Zoals al eer-

der werd vastgesteld en nu in de ontwerp-kerkorde ook is gehandhaafd, zullen op het plaatselijk vlak immers gemeenten zelf de keuze mogen maken: hervormde gemeenten, gereformeerde kerken, evangelisch-lutherse gemeenten en verenigde gemeenten.

In de naam ligt het wezen. Men moet verder niet onderschatten wat het betekent voor mensen, dat ze de naam van hun kerk die zo nauw met de kerk zelf verweven is, moeten prijsgeven. We zullen ons dus voortaan vooral **pláátselijk** gaan benoemen. Wie in een hervormde gemeente woont mag zich '**hervormd protestant**' noemen. Dat is een stoere naam. Wanneer men zich echter '**veréniqd protestant**' moet gaan noemen draagt men kennelijk twee zielen in één boezem. Klinken doet het in ieder geval niet.

Alleen voor grootouders boven de 50

In het **Kerkblad voor het midden van het land** van 16 oktober publiceert ds. P.L. Voorberg het referaat dat hij voor de oudercommissie van de kerk te Rouveen heeft gehouden. Hij tekent erbij aan: 'Onderwerpen voor mensen van boven de 18 maakt mensen van onder de 18 altijd nieuwsgierig. Wie weet bereikt de titel van dit artikel hetzelfde bij mensen beneden de 50'.

Aan ons zal het niet liggen, nu we een deel van dit artikel **doorgeven**.

Mag je wat zeggen?

De **ouders** moeten opvoeden. Het 5e gebod spreekt over de ouders. **Mag** je je er wel mee bemoeien? Krijg je niet de reactie van je kleinkinderen: dat maak ik zelf wel uit, dat weet ik zelf wel, ik weet wel wat ik doe, en de grote dooddouner: ouderwets. Zo reageren ze niet alleen naar grootouders, zo ook al tot de ouders en wie zich verder met hen (**kritisch**) bemoeit. Je moet dat de jeugd niet kwalijk nemen. Als **wij/u** jong waren in deze tijd zouden we net zo reageren. Ieder gaat graag ongestoord zijn eigen gang, heden versterkt door de geest van het individualisme. Misschien kunt u het verwijt nog **krijgen** dat u zelf ook geen heilige bent geweest vroeger. Overigens geeft dat juist kansen voor gesprek (zie hieronder). Vaak zult u zich voelen als iemand die niets mag zeggen. Is dat een echte barrière? Ben je dan maar tot zwijgen en lijdzaam aanzien genoopt? Wat vraagt de HERE van u?

Heb je wat te zeggen?

Een vraag van zelfonderzoek. 't Gaat me om de inhoud van uw woorden. De manier waarop je het zegt bekijken we hieronder. Heb je wat te zeggen? Dat hangt af van een veelheid van factoren. Ook van de vraag wat je in de loop van je leven hebt opgebouwd. Een (lang) leven van trouwe en actieve kerkgang, van (vertrouwelijke, Psalm 25) omgang met de Schrift kan rijpe vruchten voortbrengen. Tegelijk kan het zo zijn dat die vruchten er niet uit komen doordat je niet de gave hebt om iets onder woorden te brengen. Het kan zijn, en het komt voor, dat je op latere leeftijd beschaamd ontdekt dat je veel te veel bezig geweest bent met de dingen van deze aarde, en daardoor alle aansporingen om mee te doen aan het verenigingswerk hebt afgewezen. Wellicht moet je beschaamd daar de oorzaak leggen van het feit dat je niet vertrouwd bent met de Schrift en ook de vaardigheid er over te spreken niet hebt ontwikkeld. Een pijnlijke conclusie! Oorzaak van verootmoediging en schuldbesef, denk niet de zonden mijner jeugd (Ps. 25).

Dat wil niet zeggen dat we dan niets meer te zeggen hebben tol onze kleinkinderen. De boodschap: zo heb ik het gedaan, dal was onjuist, kan zeer leerzaam zijn.

Als oudere heb je een stuk levenservaring. Het is zaak dat door te geven. Een goede zaak als ouderen proberen het **verenigings-**werk nog mee te maken. Het kan generatieconflicten **teweeg** brengen op de vereniging. Dat soort discussies is juist vaak leerzaam.

Tot wie zeg je het?

Je hebt wat te zeggen, je hebt wat op je hart, het ligt je wellicht zwaar op de maag. Tot wie zeg je het? Tot de ouders van de kleinkinderen, tot de kleinkinderen zelf, of: **tot God?** Laten we met dit laatste beginnen. Spreek veel met je **kinderen** over God, maar meer met God over uw kinderen (**Udstijck, Van kind tot kind**, p. 11). En blijf dat doen. We kunnen het gevoel krijgen dat het geen zin meer heeft om te bidden voor dit of dat kleinkind. Vreselijke situatie. Toch is dat niet terecht. Paulus spoort Timotheus aan te bidden voor **alle** mensen. Geef het niet op, sluit niemand buiten je gebedsleven. Juda ging in Gen. 38 voor minstens 20 jaar onder in het brute heidendom, maar keerde terug! Van de moeder van Augustinus is de uitspraak (toen Augustinus nog in zonde leefde): een kind van zoveel gebed kan niet verloren gaan. Een uitspraak die niet altijd waarheid zal worden, maar juist is in zijn aansporing tot volhardend gebed. Volhard in het gebed. U hebt de tijd, neem de tijd.

Zullen we de ouders (onze kinderen) erop aanspreken? Het zal in veel situaties het beste zijn. Het hangt samen met de vraag of we onze kleinkinderen zelf zullen aanspreken. Dat brengt z'n risico's mee van verstoring van de relatie met hun ouders (onze **kinderen**) als we die passeren. Zij zijn de eerst verantwoordelijken. Ze moeten natuurlijk dankbaar zijn dat u met hun **kinderen/uw** kleinkinderen spreekt, maar je kunt misschien ook een ouderlijk beleid doorkruisen. Vaak zal overleg met de ouders nodig zijn. Dan is uw inbreng vaak ook welkom. Als je met de ouders gaat spreken is het naar de kleinkinderen toe wel weer belangrijk te voorkomen dat ze denken dat u achter hun **rug** met hun ouders over hen zit te 'smoezen'. Een terrein vol voetangels en klemmen.

Wat is ook de sfeer waarin en de manier waarop u het zegt belangrijk. Op een bepaalde leeftijd zijn ze uitermate ongezeglijk, terwijl u waarschijnlijk dan de meeste behoefte voelt om wat te zeggen. Een sfeer van liefde en waardering tussen u en de kleinkinderen is haast noodzakelijk. Het lijkt vanzelfsprekend dat die sfeer er is, u houdt toch van uw kleinkinderen? Dat zal waar zijn, maar vraag je eens af of die kleinkinderen dat ook weten, dat ook gemerkt hebben. Je zou eens een onbevooroordeeld persoon aan uw kleinkinderen de vraag moeten laten **stellen**: wat denk je, houden je grootouders van jou, zijn ze blij met jou, hebben ze waardering voor jou? Bent u er zeker van dat uw kleinkinderen dan zonder meer ja zeggen? Een verplicht cadeautje op de **verjaardag** of een kaart bewijst die kinderen echt nog niet dat ze voor u als personen iets betekenen. Dat merken ze wel aan uw echte interesse, uw meeleven in woord en daad, uit het feit dat u op de hoogte bent en wilt zijn, aan uw daden en gebaren. Zo creëer je sfeer om ook minder aangename dingen te zeggen. Zo deed u het toch bij uw eigen kinderen vroeger niet anders?

Wat zeg je?

Dat is afhankelijk van de situatie: waardering of aansporing, desnoods **kritiek**. Er zijn ook dingen die je zegt of doet, **onafhankelijk** van bepaalde situaties. Ik doel op momenten en gebeurtenissen die bij ieder voorkomen en waar je m.i. iets van maken moet. Ik ben niet in staat allerlei flitsende nieuwe ideeën te produceren, maar wil wat concreet worden aan de hand van momenten die bij ieder in de regel voorkomen: maak daar wat van, geef daar inhoud aan.

Rond de jaarwisseling sturen we vaak nieuwjaarswensen. Wat

zet je op zo'n kaart? U hebt de tijd om er over na te denken. Wat geef je ze mee als ze op kamers wonen? Wat geef je als ze jarig zijn? Grootouders doen het vaak contant. Denk eens aan het geven van een goed boekje! Zeg er maar bij dat u benieuwd bent wat ze ervan vonden... Cadeautjes worden gegeven bij rapporten, verlovings, huwelijken. Met de uitzet komt het toch wel rond, maar de boekenkast? En steeds weer die bescheiden vraag: ik hoor graag wat je ervan vond, voeg er je eigen mening eventueel aan toe, stimuleer tot lezen. Er zijn zoveel momenten om iets extra's te doen, doe het met inhoud: als ze op kamers gaan, als ze naar een niet-gereformeerdeschool gaan. Stuur een brief, vaak veel meer waard dan een telefoongesprek: u denkt er zelf beter over door, en wie hem krijgt kan hem tot zich laten doordringen en zelfs herlezen. Informeer eens wat ze vinden van de actuele ontwikkelingen in het kerkelijk leven. Neem zelf een abonnement op **Kivive**. Houdt het 'kruispunt voor jongeren' bij in ons Kerkblad, lees 'In rechte Sporen', en de **jeugdrubrie-**ken in het ND. Vraag naar de godsdienstlessen, catechisaties, verenigingsarbeid, lessen maatschappijleer. Maak kennis met hun **vriend(in)**, verloofde. Informeer eens naar hun vrije **tijd/feestjes**, wat ze op TV mooi vinden. Nodig hen uit om te komen logeren en probeer daar wat van te maken, bijv. spreken over wat je leest aan tafel, hun persoonlijk bijbelles voor ze gaan slapen, napraten over de preek, enz. Vaak zul je je moeten beperken tot het stellen van vragen en het doorvragen. Dan gaan ze vanzelf nadenken, zich rekenschap geven en hoeft je vaak zelf niet met waarde-oordelen te komen. Het is ongetwijfeld mogelijk veel meer ideeën te lanceren. Laat het een aanzet zijn. Kies uit wat bij uw situatie en mogelijkheden past. Noteer desnoods wat u reest te vergeten, ook nuttig om gericht te kunnen bidden. Laat u overigens door mij niet opjagen. Niet ieder kan en hoeft alles. Misschien ontdekt u tekorten. Bij de Here mogen we onze schulden belijden en Hij vergeeft. Hij doet ons niet naar onze zonden, ook niet in onze kleinkinderen.

W.G. de Vries

ZOJUIST VERSCHENEN

De toeëigening van het heil

Dr. W. van 't Spijker

De toeëigening van **heil** het **van** Christus is fundamenteel voor een levend geloof. Toch worstelen christenen met (m)gen omtrent dit leerstuk: Hoe wordt dit werk van Christus ons deelachtig gemaakt? Dr. W. van 't Spijker laat zien hoe de belijdenis spreekt over de toeëigening en bespreekt de visies van reformatoren en woordvoerders van de Nadere Reformatie. Dit boek kan een handreiking zijn voor het gesprek tussen de reformatische kerken vandaag.

136 pagina's, f 23,50

Verkrijgbaar bij de boekhandel. Een uitgave van

Buijten & Schipperheijn
Valkenburgerstraat 106, 1011 NA Amsterdam,
tel. (020) 623 66 12

BEROEPEN

Beroepen te Almelo, Ermelo en Zwolle-Centrum: H. van den Berg te Assen-Zuid; te Kampen: A. de Snoo te Middelburg; te Kantens en Langeslag: R.J. Vreugdenhil, kandidaat te Ennelloord; te Nijkerk: H. Greetsma te Zuidhom; te Ulrum: W.H. de Groot, kandidaat te Ede.

Beroepbaar gesteld door de classis Hardenberg: J.H. Tempelman, **Kerkweg 30, 7691 AL Bergentheim, a** (05233) 2274.

Ds. F.J. Bijzet van Die Vrye Geref. Kerk te Pretoria (Zuid-Afrika) heeft in overleg met zijn kerkeraad besloten z'n werk in zijn huidige gemeente af te bouwen en zich weer beroepbaar te stellen in de Nederlandse kerken. Dit wegens gezondheidsproblemen van zijn vrouw, die te maken hebben met het Zuidafrikaanse klimaat. Ds. Bijzet is vanaf heden beroepbaar ☎ 0927-12-3310931.

Bedankt voor Mariënborg (2e pred.plaats), voor Pretoria (wijk oost) (Zd.-Afr.), voor Rockingham (W.-Austr.) (Free Ref. Church) en voor Zwijndrecht-Groote Lindt: A. Boersma te Mussel.

Toegelaten tot het ambt van dienaar des woords na peremptoir examen door de classis Utrecht: kandidaat D. Ophoff te Kampen, beroepen predikant te Nieuwegein.

Preparatoir geëxamineerd door de classis Hardenberg en gerechtigd een jaar te proponeren: J.H. Tempelman, **Kerkweg 30, 7691 AL Bergentheim, n** (05233) 2274.

EMERITAAT

De classis Stadskanaal heeft aan ds. H. Pool, predikant te Veendam, met ingang van 1 januari 1994 emeritaat verleend.

Ds. Pool werd 12 december 1928 te Schiedam geboren. Na het gymnasium studeerde hij aan de Theologische Hogeschool te Kampen. Op 3 mei 1959 werd hij verbonden aan de gemeente Avereest-Dedemsvaart. Op 7 augustus 1966 deed hij intrede te Veendendaal. Vanaf 22 augustus 1971 stond hij in Veendam in combinatie met Zuidbroek, en sinds 1 juli 1985 te Veendam.

ADRESWIJZIGINGENE.D.

Hardenberg-Oost (Morgenlicht) * **Diaconie:** Z.F. Niezink, Zenegroen 22, 7772 NG Hardenberg, e (05232) 64851 (p. 79).

Hoogkerk * **Predikant:** J.J. Dronkers, Julianastraat 41, 9744 CB Groningen e (050) 566310 (p. 42).

Mildam * **Scriba:** K. ter Veer, Verdstraat 9, 8471 NX Wolvega, ☎ (05610) 11661 (p. 56).

Zwolle-Zuid * (rectificatie 16 okt. jl.) Zwolle-Centrum: **Diaconie:** A. Knigge, Van Lennepstraat 15, 8023 BA Zwolle, e (038) 542786 (p. 89).

VERENIGINGENE.D.

Bralecta * **Secretariaat:** V.J. Aalbers, Bruggestraat 20, 2314 BB Leiden ☎ (071) 415502 (p. 203).

PERSBERICHT

Op D.V. 11 dec. hoopt de GMO, in samenwerking met de zendende kerk, een studiedag te organiseren over *zending in een nieuwe situatie*. Plaats: Geref. Kerk 'De Open Poort' te Hattem om 10.00 uur. Sprekers: drs. C.J. Haak, zendingslector aan de TH te Kampen en dhr. B. Bolt, directeur DVN.

Voor deelname kunt u zich opgeven bij de **secre. studieadviescomm.** dhr. A. de Graaf, Stadsgracht 19, 5752 XD Bunschoten, ☎ (03499) 82185.

Verschenen in de serie commentaar op het Nieuwe Testament:

Dr. J. van Bruggen: LUKAS

Het evangelie als voorgeschiedenis f 79,-.

Andere delen in deze serie zijn:

Bruggen: Christus op aarde
Zijn levensbeschrijving door
leerlingen en tijdgenoten
f 57,-

Bruggen: Matteus
Het evangelie voor Israël
f 79,-

Bruggen: Marcus
Het evangelie volgens
Petrus f 79,-

Houwelingen: I Petrus
Rondzendbrief uit Babylon
f 41,-

Houwelingen: II Petrus en Judas
Testament in tweevoud
f 36,-

Floor: Jakobus
Brief van een broeder f 45,-

Een folder van deze serie is beschikbaar.
Dit alles is weer verkrijgbaar bij:

Boekhandel B. Groenveld

Steynlaan 17, 3701 EA Zeist
Tel. 03404-22771